

TÜRK CEZA HUKUKUNDA HAKSIZLIK YANILGISI (TCK m. 30/4)

*Mistake of Unjustness in Turkish Criminal Law
(Turkish Criminal Code art. 30/4)*

Arş. Gör. Arif Emre SÜMER*

ÖZET

Cezalandırma yoluna gidilebilmesi için suç işleyen kişinin haksızlık bilincine sahip olmasının gerekliliği, kusur ilkesinin bir sonucudur. Haksızlık bilinci, suç işleyen kişinin, işlediği fiilin hukuk düzeni ile çatışma hâlinde olduğunu bilmesidir. Algılama yeteneğine sahip olan kişinin kural olarak haksızlık bilincine de sahip olduğu kabul edilmektedir. Bazı durumlarda fail, fiilin hukuk düzeni tarafından tasvip edildiği hususunda hataya düşebilmektedir. Burada suçun maddi unsurları üzerinde bir hata söz konusu olmayıp, fiili hukuka aykırı kılın hukuk normu üzerinde hataya düşülmektedir. TCK m. 30/4, söz konusu hatanın kaçınılmaz olduğu durumları “haksızlık yanılığı” adı altında kusurluluğu kaldıran bir sebep olarak düzenlemiştir. Bu çalışmada, son derece sınırlı hâllerde uygulama kabiliyetini haiz olan haksızlık yanılığı kurumu ana hatlarıyla incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Haksızlık yanılığı, Kaçınılmaz hata, Kaçınılabılır hata, Kusurluluk, Kusurluluğu etkileyen sebepler.

* Arş. Gör., İzmir Bakırçay Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukuku Anabilim Dalı,
E-posta: arifemre.sumer@bakircay.edu.tr,
ORCID: 0000-0001-7382-4922.

ABSTRACT

For a person to be punished, that person must be awareness of injustice. This is a consequence of the flaw principle. Awareness of injustice is the fact that the guilty knows that his act is in conflict with the legal order. It is accepted that the person who has the ability to perceive also has the awareness of injustice as a rule. In some cases, the offender may make a mistake that his act is not approved by the legal order. Here, there is no error on the material elements of the offense , but on the legal norm that makes the act illegal. TCK m. 30/4 has regulated the situations in which the said error is inevitable as a reason that eliminates the defectiveness under the name of “mistake of unjustness”. In this study, it will be tried to analyze the mistake of unjustness, which has the ability to be applied in extremely limited situations, with the main lines.

Key Words: Mistake of unjustness, Inevitable mistake, Avoidable mistake, Defectiveness, Reasons affecting the defectiveness.

GİRİŞ

Çağdaş ceza hukukunda kusur ilkesinin benimsenmiş olması sebebiyle, cezalandırma yoluna gidilebilmesinin şartlarından biri de, suç işleyen kişinin haksızlık bilincine sahip olmasıdır. Haksızlık bilinci, işlenen fiilinin hukuk düzeni tarafından tasvip edilmediğinin bilincinde olunmasını ifade eder¹. Kural olarak algılama yeteneğine sahip olan kişinin, haksızlık bilincine de sahip olduğu belirtilmektedir². Bu sebeple kanun koyucu, haksızlık bilincini hükme bağlamak yerine, bunun istisnasını oluşturan haksızlık yanılgısını TCK m. 30/4’te düzenleme yoluna gitmiştir. Haksızlık yanılgısı, kişinin işlediği fiilinin

¹ SÖZÜER, Adem, “Hukuki Hata”, **Yargıtay Dergisi**, C. 21, S. 4, 1995, s. 474; ÖZGENÇ, İzzet, **Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 16. bs., Ankara, Seçkin, 2020, s. 491; KARAKURT, Ahu, “Türk Ceza Kanunu’nda Hata,” **Ceza Hukuku Dergisi**, S. 10, 2009, s. 141.

² AKBULUT, Berrin, **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 6. bs., Ankara, Adalet, 2019, s. 546.

hukuk düzeni ile çatışma hâlinde olduğunu bilmemesidir. Burada kişi suçun maddi unsurlarında değil, o suçu hukuka aykırı hâle getiren normun varlığında hataya düşmektedir. İşlenen fiilin hukuka aykırılığı noktasında hataya düşülmesi, kusurluluğu azaltmakta ya da tamamen ortadan kaldırmaktadır. Kusurluluğu azaltan hata kaçınılabilir hata iken, kusurluluğu kaldıran hata kaçınılmaz hatadır. TCK, kaçınılmaz hatanın varlığını, failin kusurluluğunun ortadan kalkacak olması sebebiyle bir cezasızlık hâli olarak öngörmüş, failin kaçınılabilir bir hata içinde bulunması durumunda ise, ceza sorumluluğunun nasıl tayin edileceğine ilişkin bağımsız bir düzenlemeye yer vermemiştir. Bu çalışmada; haksızlık yanılığı kurumunun hukuki niteliği, kaçınılmaz hata kavramı ve bu hata türünün nasıl tespit edileceği ile ilgili hususlar analiz edilecek, bu kurumun TCK'nın diğer bazı hükümleri ile ilişkisi ortaya konulmaya çalışılacaktır.

I. CEZA HUKUKUNDA YANILMA (HATA) KAVRAMI VE YANILMAYA BAĞLANAN SONUÇLAR

Hata kavramı sözlükte; *“istemeyerek ve bilmeyerek yapılan yanlış, kusur, yanılma, yanılığı”* şeklinde tarif edilmektedir³. Ceza hukuku kapsamında hata kavramı ise en genel anlamıyla; fail tarafından, gerçeğin bilinmemesi ya da eksik bilinmesi sonucunda yanlış hüküm verilmesini ifade eder⁴. Hata sonucunda failin iradesi ile ortaya çıkan netice arasında bir uyumsuzluk bulunmaktadır⁵.

³ Türk Dil Kurumu Sözlüğü, <https://sozluk.gov.tr/>, (E.T.: 8.11.2021); Bu kavram hukuk sözlüklerinde de kelime anlamına paralel olarak, *“gerçeğe uygun olmama durumu”* ya da *“yanılma”* şeklinde tanımlanmaktadır. Bkz., YILMAZ, Ejder, **Hukuk Sözlüğü**, 10. bs., Ankara, Yetkin, 2011, s. 523; ALPDÜNDAR, Remzi, **Hukuk Sözlüğü**, 1. bs., İstanbul, Arpaz, 1977, s. 126.

⁴ DÖNMEZER, Sulhi/ERMAN, Sahir, **Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku Cilt II**, 14. bs., İstanbul, Der, 2019, s. 551; DEMİREL, Hakkı, “Ceza Hukukunda Bilmeme ve Hata”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 12, S. 3-4, 1955, s. 94; ŞENOL, Cem, “5237 Sayılı Türk Ceza Kanununa Göre Suçun Maddi ve Manevi Unsurlarında Hata (TCK m. 30/1-2)”, **Ceza Hukuku Dergisi**, C. 13, S. 38, s. 118; İÇEL, Kayıhan, **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 6. bs., İstanbul, Beta, 2014, s. 427.

⁵ DÖNMEZER/ERMAN, **Cilt II**, s. 551; YAVUZ, Hakan A., “Türk Ceza Hukukunda Haksızlık Hatası (TCK m. 30/4) (Teoride ve Güncel Yargıtay Uygulamasında),”

Ceza hukukunda hata, fiili hata-hukuki hata ya da tipiklikte hata-haksızlık yanılgısı gibi çeşitli ayrımlar altında ele alınmaktadır⁶. Öğretilde, fiili hata-hukuki hata ayrımının klasik ceza hukuku öğretisi taraftarlarınca benimsendiği ve günümüzde artık etkisini yitirdiği belirtilmektedir⁷. Hata kavramına ilişkin tipiklikte hata-haksızlık yanılgısı ayrımı ise fiili hata-hukuki hata ayrımına getirilen eleştiriler üzerine inşa edilmiştir. Buna göre; fiili hata-hukuki hata ayrımında yalnızca suçun “deskriptif” maddi unsurlarında hata kabul edilmiş iken, bu ayrımında suçun hem “deskriptif” hem de “normatif” unsurlarında düşülen hata kastı ortadan kaldırmaktadır. Bu ayrımın diğer ayrımdan ayrıldığı ikinci esaslı nokta ise haksızlık yanılgısının kastı değil kusuru kaldırdığı hususudur⁸.

Tipiklik hatasında, failin işlediği fiilin suç oluşturduğu noktasında bir hatası bulunmamakla birlikte, suçun maddi unsurlarında bir yanılma söz konusudur⁹. Haksızlık yanılgısında ise fail, işlediği fiilin suç oluşturduğunu bilmemekte ya da hukuk kuralını yanlış yorumlaması neticesinde bu sonuca varmaktadır¹⁰. Dolayısıyla, tipiklik hatası suçun maddi yapısı ile ilgili iken, haksızlık yanılgısı fiilin hukuka aykırılığına ilişkindir¹¹.

Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, C. 12, S. 46, 2021, s. 203; SARIGÜL, Ali Tanju, “Ceza Hukukunda Hata Kavramı ve Suçun Maddi Unsurlarında Hatanın Ceza Sorumluluğuna Etkisi”, **Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 14, S. 2, 2019, s. 666.

⁶ EREM, Faruk/DANIŞMAN, Ahmet/ARTUK, M. Emin, **Ceza Hukuku Genel Hükmeler**, 14. bs., Ankara, Seçkin, 1997, s. 118; DEĞİRMENCİ, Olgun, “Ceza Hukukunda Yanılma Kavramı ve Hukuka Uygunluk Nedenlerinde Yanılma”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S. 110, 2014, s. 130; ÖZTÜRK, Bahri/ERDEM, M. Ruhan, **Uygulamalı Ceza Hukuku ve Güvenlik Tedbirleri Hukuku**, 15. bs., Ankara, Seçkin, 2016, s. 286.

⁷ ŞENOL, s. 123; KARAKURT, s. 112; SARIGÜL, **Maddi Unsurlar**, s. 672.

⁸ ŞENOL, s. 124; SARIGÜL, **Maddi Unsurlar**, s. 672.

⁹ KEYMAN, Selahattin, “Tipiklik ve Ceza Hukuku”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 37, S. 1, 1980, s. 98.

¹⁰ SOYER GÜLEÇ, Sesim, “Türk Ceza Kanununda Haksızlık Yanılgısı (TCK m. 30/4)”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 10, S. 1, 2008, s. 61; DEMİREL, s. 101-102; HEINRICH, Bernd, **Ceza Hukuku Genel Kısım-II**, ed. Yener Ünver, Ankara, Adalet, 2015, s. 132.

¹¹ SOYER GÜLEÇ, s. 62; YAVUZ, s. 203; ÖZTÜRK/ERDEM, s. 464.

Hata hükümlerinin düzenlendiği TCK m. 30'da¹², doğrudan tipiklik hatası-haksızlık yanılması ayırımına yer verilmemekle birlikte, hata hâlinin hukuki sonucu esas alınarak, bu ayırımı temel alan kastı kaldıran hata ve kusurluluğu kaldıran hata şeklinde bir ayırım gidilmektedir¹³. Suçun maddi unsurlarında hata (TCK m.30/1), suçun nitelikli unsurlarında hata (TCK m. 30/2), hukuka uygunluk sebeplerinin maddi unsurlarında hata (TCK m. 30/3) kastı kaldıran hata olarak; kusurluluğu etkileyen sebeplerin maddi unsurlarında hata (TCK m. 30/3) ve fiilin haksızlık oluşturduğuna ilişkin kaçınılmaz hata, yani haksızlık yanılması (TCK m. 30/4), kusurluluğu kaldıran hata olarak düzenlenmiştir¹⁴. Bu çalışmada yalnızca haksızlık yanılması incelenecek, diğer hata türlerine haksızlık yanılması ile farklarını ortaya koyma durumu haricinde değinilmeyecektir.

II. HAKSIZLIK YANILGISI

A. Genel Olarak

Kusur ilkesinin benimsendiği bir ceza hukuku sisteminde bir kimsenin cezalandırılabilmesi için, kişinin işlediği fiilinin hukuk düzeni tarafından tasvip edilmediğini bilmesi gerekir. Fiilinin hukuka

¹² TCK m.30: "(1) Fiilin icrası sırasında suçun kanunî tanımındaki maddî unsurları bilmeyen bir kimse, kasten hareket etmiş olmaz. Bu hata dolayısıyla taksirli sorumluluk hâli saklıdır. (2) Bir suçun daha ağır veya daha az cezayı gerektiren nitelikli hâllerinin gerçekleştiği hususunda hataya düşen kişi, bu hatasından yararlanır. (3) Ceza sorumluluğunu kaldıran veya azaltan nedenlere ait koşulların gerçekleştiği hususunda kaçınılmaz bir hataya düşen kişi, bu hatasından yararlanır. (4) İşlediği fiilin haksızlık oluşturduğu hususunda kaçınılmaz bir hataya düşen kişi, cezalandırılmaz."

¹³ ŞEN, Ersan/AKPINAR, Selvacan "Ceza Hukukunda Hata", **Terazi Hukuk Dergisi**, C. 16, S. 180, 2021, s. 1560; YAVUZ, s. 205; ŞENOL, s. 124; SARIGÜL, **Maddi Unsurlar**, s. 673.

¹⁴ SOYER GÜLEÇ, s. 62; DEĞİRMENCİ, s. 136; TCK m. 30/3'te hukuka uygunluk nedenlerinin maddi unsurlarında hata ile kusurluluğu etkileyen sebeplerin maddi unsurlarında hatanın ayırım yapılmaksızın birlikte düzenlenmesi öğretide eleştirilmekle birlikte, bu iki hata türünün birbirinden farklı olduğu ve hukuka uygunluk nedenlerinin maddi unsurlarında hatanın kastı, diğerinin ise kusurluluğu ortadan kaldırdığı hususunda herhangi bir şüphe bulunmamaktadır. Bkz., DÜLGER, Murat V./ÖZKAN, Onur/BAKDUR, Merve, "Ceza Hukukunda Hata ve Hataya Bağlanan Sonuçlar" **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, C. 12, S. 45, 2021, s. 30.

aykırı olduğu hususunda hataya düşen kişinin kusurluluğundan bahsedilemeyeceği için, cezalandırılması da kusur ilkesine aykırı olacaktır¹⁵. Bu sebeple, kusur ilkesini benimseyen ceza kanunları, sırf bir hukuk kuralını hatası sebebiyle bilmediği için bir kimsenin cezalandırılmasını engellemek maksadıyla haksızlık yanılgısı düzenlemesine yer vermektedir¹⁶. Nitekim bir ceza kanununda haksızlık yanılgısına yer verilip verilmemesi, o kanunun kusur ilkesini benimseyip benimsemediğinin en büyük göstergesidir¹⁷.

Türk Ceza Hukuku sisteminde haksızlık yanılgısı kurumuna, TCK'nın "Hata" başlıklı 30. maddesinin dördüncü fıkrasında yer verilmiştir. Söz konusu düzenleme şu hükmü içermektedir: "*İşlediği fiilin haksızlık oluşturduğu hususunda kaçınılmaz bir hataya düşen kişi, cezalandırılmaz.*" Bu kurala göre fail, işlediği fiilin hukuka aykırılığı hususunda kaçınılmaz bir hataya düşmüş ise bu hatasından yararlanacak, kusurluluğu ortadan kalktığı için hakkında cezaya hükmedil-

¹⁵ MERAKLI, Serkan, **Ceza Hukukunda Kusur**, 2. bs., Ankara, Seçkin, 2020, s. 174; DEĞİRMENCİ, s. 140; KARAKURT, s. 314; ERMAN, Sahir, "Hukuki Bilmeme", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. 12, S. 2-3, 1946, s. 510; MAHMUTOĞLU, F. Selami, "TBMM Adalet Komisyonunda Kabul Edilen Türk Ceza Kanunu Tasarısı Hakkında Görüş", **Türk Ceza Kanunu Reformu-İkinci Kitap**, Türkiye Barolar Birliği, Ankara, Şen, 2004, s. 361.

¹⁶ Haksızlık yanılgısı müessesesine ceza kanunlarında yer verilmesine ilişkin karşılaştırmalı hukukta üç sistem bulunmaktadır. Bunlardan ilkinde, haksızlık yanılgısı kurumu ile ceza kanunlarını bilmemek mazeret sayılmaz kuralına ceza kanunlarında yer verilmemektedir. İkinci sistemi benimseyen ülkelerde haksızlık yanılgısının mazeret sayılamayacağı kanunda açıkça düzenlenmektedir. Son sistemde ise haksızlık yanılgısı kurumuna yer veren ülkeler bulunmaktadır. Bkz. PARLAR, Ali/HATİPOĞLU, Muzaffer, **5237 Sayılı TCK'da Ceza Sorumluluğunu Kaldıran veya Azaltan Nedenler**, 2. bs., Ankara, Seçkin, 2010, s. 251-252; Örneğin, haksızlık yanılgısı kurumu Fransız Ceza Kanunu'nun 122-3 maddesinde "*Kaçınmayacağı bir hukuk üzerine bir hata sebebiyle hukuka uygun olduğuna inanarak bir fiili icra ettiğini gerçekleştiren kişinin ceza sorumluluğu yoktur*" denilmek suretiyle düzenlenmiştir. Bkz., ÇETİNKAYA, M. Buhari, "Fransız Ceza Hukukunda Haksızlık Hatası", **Kadir Has Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 9, S. 1, 2021, s. 14; Benzer şekilde Avusturya Ceza Kanunu'nun 9 ve 34. maddelerinde de haksızlık yanılgısı kurumu düzenlenmiştir. Bkz., ERBAŞ, Rahime, "Haksızlık Hatasının Kaçınılabilir Olduğunu Gösteren Ölçütlerin Kanunda Öngörülmesi: Avusturya Ceza Kanunu Örneği", **Ceza Hukuku Dergisi**, C. 14, S. 40, 2019, s. 379.

¹⁷ SÖZÜER, Adem, "Türk Ceza Hukuku Reformu Dünü Bugünü ve Yarını", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Prof. Dr. Durmuş Tezcan'a Armağan, C. 21, 2019, s. 3046.

mesi olanaklı olmayacaktır. Hükümden de anlaşılacağı üzere haksızlık yanılığının gündeme gelmesi, kişinin hukuk kuralını ancak kaçınılmaz bir hatası sebebiyle bilmediği durumlarda mümkün olacaktır. Bu sebeple söz konusu kuralın oldukça sınırlı bir uygulama alanına sahip olduğu belirtilebilir.

Haksızlık yanılığının 5237 sayılı TCK'da düzenlendiği ilk yer farklıydı. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için, haksızlık yanılığının 765 Sayılı TCK ile 5237 sayılı TCK'da düzenleniş şekilleri ayrı ayrı ele alınacak, bu karşılaştırmanın ardından ilgili kurum tüm yönleri ile incelenmeye çalışılacaktır.

B. Haksızlık Yanılığının 765 Sayılı TCK'daki Düzenleniş Şekli

Öğretide yasaklılık hatası¹⁸, hukuki hata¹⁹, haksızlık hatası²⁰, kural üzerinde hata²¹, haksızlık bilincinin bulunmaması gibi farklı isimlerle de ifade edilen haksızlık yanılığısı kurumu, 765 sayılı TCK'nın 44. maddesinde düzenlenmekteydi. 1889 tarihli İtalyan Ceza Kanunu'ndan alınan söz konusu madde "*Kanunu bilmemek mazeret sayılmaz*" hükmünü içermekteydi²². Hükümden de anlaşılacağı üzere 765 sayılı TCK döneminde "*kanunu bilmemek mazeret sayılmaz*" kuralı istisnaya yer verilmeksizin mutlak şekilde uygulanmakta, kişinin işle-

¹⁸ AKBULUT, **Genel Hükümler**, s. 605; ERMAN, R. Barış, "Yanıılmanın Ceza Sorumluluğuna Etkisi", İstanbul Üniversitesi SBE, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, 2006, s. 122.

¹⁹ SÖZÜER, **Hukuki Hata**, s. 466; HAKERİ, Hakan, **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 22. bs., Ankara, Adalet, 2019, s. 467; DEMİRBAŞ, Timur, **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 16. Bs., Ankara, Seçkin, 2021, s. 448; GÜNDÜZ, Nurcan, "Türk Ceza Hukukunda Hukuki Hata", **Prof. Dr. Nevzat Toroslu'ya Armağan**, Cilt 1, Ankara, Ankara Üniversitesi, 2015, s. 489; AKDAĞ, Hale, **Ceza Hukukunda Kusurluluğu Kaldıran ve Azaltan Nedenler**, 1. bs., Ankara, Adalet, 2020, s. 228; BİRTEK, Fatih, **Ceza Hukuku Genel Hükümler Temel Bilgiler**, 6. bs., Ankara, Adalet, 2018, s. 336.

²⁰ YAVUZ, s. 201; ÇETİNKAYA, s. 13.

²¹ TOROSLU, Nevzat, **Ceza Hukuku Genel Kısım**, 19. bs., Ankara, Savaş, 2013, s. 238.

²² ERSOY, Yüksel, "Ceza Hukukunda Bilmeme ve Hatanın Hukuki-Psikolojik Anlamı", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. 22, S. 4, 1967, s. 249.

diği fiilin hukuka aykırılığı noktasında hataya düşmesine herhangi bir sonuç bağlanmamaktaydı²³.

“*Kanunu bilmemek mazeret sayılmaz*” kuralının temeli Roma Hukukuna dayanmakla birlikte²⁴ bu kural Roma Hukukunda ilke olarak uygulanmamış, yalnızca yöresel birtakım normların bilinmemesi mazeret olarak kabul edilmemiştir²⁵. Bu kural esas olarak objektif ceza sorumluluğu anlayışının kabul edildiği Kilise Hukukunda geniş bir uygulama alanı bulmuştur.²⁶

765 sayılı TCK döneminde söz konusu kuralın benimsenmesi pratik mecburiyete dayandırılmaktaydı. Zira böyle bir kuralın kabul edilmemesi durumunda, suç işleyen kişilerin kanunları bilip bilmediklerinin her somut olayda araştırılmasının gerekeceği ve bu durumun cezalandırmayı çok zorlaştıracağı için toplum barışının sağlanmasını

²³ EREM, Faruk, **Ümanist Doktrin Açısından Türk Ceza Hukuku Cilt: I Genel Hükümler**, 8. bs., Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1968, s. 102; SOKULLU-AKINCI, Füsün, “Ceza Hukukunda Kusurluluk”, **Ceza Hukuku Günleri, 70. Yılında Türk Ceza Kanunu Genel Hükümler**, Beta, İstanbul, 1998, s. 100; TANER, Tahir, **Ceza Hukuku Umumi Kısım**, 3. bs., İstanbul, İsmail Akgün Matbaası, 1953, s. 388; ÖNDER, Ayhan, **Ceza Hukuku Genel Hükümler Cilt: II-III**, 2. bs., İstanbul, Beta, 1992, s. 332; GÜNDÜZ, s. 531; SÖZÜER, **Hukuki Hata**, s. 489; GÜNGÖR, Devrim, “Ceza Hukukunda Kural Üzerinde Hata”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S. 68, 2007, s. 148; ERSOY, Yüksel, **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 1. bs., Ankara, İmaj, 2002, s. 112; EREM/DANIŞMAN/ARTUK, s. 119.

²⁴ TÜRKÖĞLU, H. Gökçe, **Roma Hukukunda Suç ve Ceza**, 2. bs., Ankara, Seçkin, 2017, s. 216; HAFIZOĞULLARI, Zeki/ÖZEN, Muharrem, **Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 5. bs., Ankara, US-A, 2012, s. 317; SOYASLAN, Doğan, **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 6. bs., Ankara, Yetkin, 2014, s. 459; APAYDIN, Cengiz, **Ceza Hukukunda Kusurluluk**, 1. bs., Ankara, Seçkin, 2018, s. 80.

²⁵ KARAKURT, s. 134.

²⁶ DEMİRBAŞ, s. 448; KARAKURT, s. 134-135; İslam Ceza Hukukunda da kanunu bilmemek mazeret sayılmaz kuralı bulunmakla birlikte bu kural mutlak şekilde uygulanmamakta, bu hukuk sisteminde bilmeme ve hatta genel olarak cehalet dahi mazeret sebebi olarak kabul edilmektedir. İslam Ceza Hukukunda haksızlık yanılgısı kurumu hakkında detaylı bilgi için bkz., AYDIN, Hakkı, “İslam ve Türk Ceza Hukukunda Hukuki Bilmeme (Cehalet)”, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 1, 1996, s. 29-64; Öğretide *Avcı*, İslam ülkelerinde yaşayan insanların, had ve kısas suçlarının yasak olduğunu bilmedikleri yönündeki mazeretlerinin kabul edilemeyeceğini belirtirken, tazir suçları bakımından bunun mümkün olduğunu ifade etmektedir. Yazara göre, İslam Ceza Hukukunda da suç işleyen kişinin haksızlık yanılgısından yararlanabilmesi için hatasının kaçınılmaz olması gerekmektedir. Bkz., AVCI, Mustafa, **Osmanlı Ceza Hukuku I- Genel Hükümler**, 3. bs., Ankara, Adalet, 2018, s. 158-160.

da olumsuz sonuçlara yol açacağı belirtilmekteydi²⁷. Yine bu dönemde öğreti tarafından, “*kanunu bilmemek mazeret sayılmaz*” kuralının mutlak şekilde uygulanmasının adaletsizliklere yol açtığı savunulmaktaydı²⁸. Nitekim Yargıtay da bu dönemde vermiş olduğu bazı kararlarında, kuralın sert şekilde uygulanmasının yol açacağı adaletsizlikleri gidermek amacıyla, failin işlediği fiilin hukuka aykırılığı noktasında düştüğü kaçınılmaz hatayı mazeret olarak kabul etmiştir²⁹. Ancak

²⁷ MAHMUTOĞLU, Fatih S./ÜNVER, Yener, “Kanunu Bilmemek Mazeret Sayılmaz Kuralı Üzerine”, *İstanbul Barosu Dergisi*, C. 72, S. 4-5-6, 1998, s. 377; TANER, s. 169; GERÇEKER, Hasan, *Yorumlu-Uygulamalı Türk Ceza Kanunu- Cilt I*, 5. bs., Ankara, Seçkin, s. 138; EREM, s. 104; TOROSLU, s. 241; Kanunu bilmemek mazeret sayılmaz kuralının hukuki esasını açıklayan üç görüş bulunmaktadır. Bunlardan ilki olan karine görüşüne göre, hukuk düzeninde ülkede yaşayan herkesin kanunları bildiği karinesi vardır. Faraziye görüşü, ülkede yaşayan herkesin kanunları bildiğini varsaymaktadır. Görev/ödev görüşüne göre ise, bir ülkede yaşayan herkes, o ülkenin kanunlarını bilme yükümlülüğü altındadır. Karine görüşünün kabulü hâlinde ceza sorumluluğundan kurtulmak mümkün iken, faraziye ve görev görüşüne göre kuralın aksini ispat mümkün değildir. Hukuku bilmemek mazeret sayılmaz kuralının hukuki dayanağını açıklamaya çalışan son görüş ise bu kuralın sosyal bir zorunluluktan kaynaklandığını belirtmektedir. Nitekim aksi bir kabul cezalandırmayı çok zorlaştıracaktır. Bu son görüşün diğer üç ana görüş ile doğrudan ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple bazı yazarlar bu görüşü ayrı bir grup hâlinde incelememektedir. Bu görüşler hakkında detaylı bilgi için bkz., ERMAN, *Hukuki Bilmeme*, s. 518-524; DEMİRBAŞ, s. 449, KARAKURT, s. 135-136.

²⁸ EREM, s. 103; TOROSLU, s. 241; SOYASLAN, s. 460; SOKULLU-AKINCI, s. 100; ERSOY, *Genel Hükümler*, s. 113; EREM/DANIŞMAN/ARTUK, s. 128; APAYDIN, Cengiz, “Ceza Hukukunda Hukuki Hata”, *Terazi Hukuk Dergisi*, C. 12, S. 133, 2017, s. 37; SZABO, I, “Kimsenin Kanunu Bilmediği Kabul Olunamaz Kuralının Günümüzdeki Yeri”, *İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi*, çev. Köksal Bayraktar, C. 3, S. 4, 1969, s. 282-284; Bir görüşe göre 5237 sayılı TCK m. 30/4’te haksızlık yanılıgısı hükmüne yer verilmesinin sebebi de 4. madde ile getirilen “ceza kanunlarını bilmemek mazeret sayılmaz” kuralının mutlak olarak uygulanmaması gerektiğine ilişkin eleştirileri bertaraf etmektedir. APAYDIN, *Hukuki Hata*, s. 37.

²⁹ SÖZÜER, *Hukuki Hata*, s. 489; ÖNDER, s. 332; GÜNDÜZ, s. 532; KARAKURT, s. 138-139; “İktisadi mahiyette bulunan, kömürün izinsiz başkasına devredilmesi suçuna henüz Türkçe bilmeyen ve konuşmayan bir şahsın yaşağı bilmemesi sebebiyle suça iştiraki de bahis konusu olamaz.” YCGK., 10.10.1952, E. 2004/941, K. 2004/942. Bkz., APAYDIN, *Hukuki Hata*, s. 42; Yargıtay bu kararlarının çoğunda, failin kanunu bilmemesini kastı ortadan kaldıran bir sebep olarak değerlendirmiştir. Bkz., DEMİRBAŞ, s. 454; YAVUZ, s. 216; ÖZGENÇ, s. 493; “Seçim bittikten sonra muhafazası lazım gelen oy pusulalarını saniğın yakmasının, lüzum kalmadığı yolundaki kanaatinden ileri geldiğini müdafaaten beyan etmesine göre; bu müdafaa hilafında kastı cürmü takip ettiği hakkındaki sübut delilleri gösterilmeksizin mahkumiyet kararı verilmesi...” Yarg. 3. CD., T. 18.1.1951, 10370/234.

öğretideki yazarlar, söz konusu katı kuralın ortaya çıkardığı olumsuz sonuçların yalnızca Yargıtay içtihatları ile giderilemeyeceğini, “haksızlık yanılgısı” kurumunun kanuni güvenceye kavuşturulması gerektiğini ifade etmekteydiler³⁰.

C. 5237 Sayılı TCK’da Haksızlık Yanılgısı

1. Genel Olarak

Haksızlık yanılgısı kurumuna 5237 sayılı TCK’nın ilk hâlinde, “*ceza kanunlarını bilmemek mazeret sayılmaz*” kuralının düzenlendiği 4. maddenin ikinci fıkrasında yer verilmişti³¹. Bu düzenleme “*Ancak sakınamayacağı bir hata nedeniyle kanunu bilmediği için meşru sanarak bir suç işleyen kimse cezaen sorumlu olmaz*” hükmünü içermektedir. Öğretide bu hükmün, hem haksızlık yanılgısı müessesesinin özülle bağdaşmaması hem de maddi unsurlarda hata hükümleri ile karıştırılabilmeye müsait bir açıklama içermesi gerekçeleriyle, hatalı ve sakıncalı bir şekilde düzenlendiği belirtilmekteydi³². 29.06.2005 tarihli ve 5377 sayılı Kanun ile TCK’nın 4. maddesinin ikinci fıkrasının ilga edilmesi ile bu kurum, 30. maddenin dördüncü fıkrasında “*İşlediği fiilin haksızlık oluşturduğu hususunda kaçınılmaz bir hataya düşen kişi, cezalandırılmaz*” şeklinde düzenlenmiştir. Hükmün hem yeni ifadesi-

³⁰ ÖNDER, s. 332; GÜNDÜZ, s. 532.

³¹ Görüleceği üzere 765 sayılı TCK, yalnızca ceza kanunlarının değil, yürürlükte bulunan bütün kanunların fail tarafından bilinmemesinin mazeret olarak ileri sürüleceğini öngörmekte iken; 5237 sayılı TCK, bu meseleyi daha dar açıdan ele alarak, ceza kanunları dışındaki kanunların bilinmemesinin mazeret olarak kabul edileceğini açıkça düzenlemiştir. YAŞAR, Osman/GÖKCAN, H. Tahsin/ARTUÇ, Mustafa, **Yorumlu-Uygulamalı Türk Ceza Kanunu-1. Cilt**, 2. bs., Ankara, Adalet, 2014, s. 121; YAVUZ, s. 207; SOYER GÜLEÇ, s. 66; KARAKURT, s. 138. Bununla birlikte, haksızlık yanılgısı kurumunun 5237 sayılı TCK ile kabul edilmesi ile beraber söz konusu farklılığın bir önem ifade etmediği söylenebilir. Bu hususa aşağıda değinilecektir.

³² ARTUK, M. Emin/ÇINAR, Ali Rıza, “Yeni Bir Ceza Kanunu Arayışları ve Adalet Alt Komisyonu Tasarısı Üzerine Düşünceler”, **Türk Ceza Kanunu Reformu-İkinci Kitap**, Türkiye Barolar Birliği, Ankara, Şen, 2004, s. 76; ÜNVER, Yener, “Yeni Türk Ceza Kanunu’nda Kusurluluk”, **Ceza Hukuku Dergisi**, S. 1, 2006, s. 38.

nin hem de haksızlık yanılığının kusurla ilgili olması sebebiyle düzenlendiği yerin daha isabetli olduğu ifade edilmektedir³³.

Öğretide yeni düzenleme ile Alman Ceza Kanunu'nun 17. maddesindeki hükme benzer bir formül getirildiği belirtilmektedir³⁴. Alman Ceza Kanunu'nun ilgili hükmü şu şekildedir: "*Fail fiili işlediği sırada hukuka aykırı olmayan bir şekilde hareket ettiği görüşünde ve bu yanılma kaçınılmaz ise kusursuz hareket etmektedir.*"³⁵ Görüleceği üzere Alman Ceza Kanunu'nun 17. maddesindeki hüküm ile TCK m. 30/4'te yer verilen düzenlemenin hem lafzi açıdan hem de hukuki içerik bakımından oldukça yakın olduğu anlaşılmaktadır. Her iki kanun da haksızlık yanılığını kusurluluğun içinde değerlendirmiş, haksızlık yanılığının varlığı hâlinde failin kusurluluğunun ortadan kalkacağını hükme bağlamıştır. Haksızlık yanılığı ile kusurluluk arasındaki

³³ ÖZBEK, V. Özer/DOĞAN, Koray/BACAŞIZ, Pınar, **Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 10. bs., Ankara, Seçkin, 2019, s. 434; ÜNVER, s. 39; MERAN, Necati, "Türk Ceza Kanununda Yasak Hatası," **Terazi Hukuk Dergisi**, S. 32, 2009, s. 71; Öte yandan, öğretilerde hükmün düzenleniş yerinin sorun yaratmaya uygun olduğunu belirten yazarlar da bulunmaktadır. Bu yazarlardan *Gündüz*'e göre, haksızlık yanılığının varlığı hâlinde kastın mı yoksa kusurluluğun mu ortadan kalkacağı meselesi tartışılmadan, bu kurumun maddi unsurlarda hatayı düzenleyen TCK m. 30'un içinde düzenlenmesinde isabet bulunmamaktadır. Yazar ayrıca, fiilin hukuka aykırılığı ile haksızlık teşkil ettiği hususlarında hataya düşmenin aynı anlama gelmediğini, Alman Ceza Kanunu'ndaki değişikliklerin Türk kanun koyucusu tarafından tam olarak anlaşılmadığını, dolayısıyla TCK düzenlemesinin bu yönü ile de sakıncalı olduğunu belirtmektedir. GÜNDÜZ, s. 536 vd.; Hükmün düzenleniş yerinden yola çıkılarak haksızlık yanılığının kusur ile bağlantısının kurulamayacağını, haksızlık yanılığı kurumunun terminolojik açıdan hatalı bir yerde ve eksik bir açıklama ile düzenlendiğini savunan başka bir görüş için bkz., MERAKLI, s. 434-435; Öğretilerde *Donay* da haksızlık yanılığı kurumunu ceza kanunlarını bilmemek mazeret sayılmaz kuralının istisnası olarak kabul ettiği için, bu düzenlemenin eski yerinin daha isabetli olduğunu savunmaktadır. Bkz., DONAY, Süheyl, **Türk Ceza Kanunu Şerhi**, 1. bs., Beta, İstanbul, 2007, s. 49; Öğretilerde *Hafizoğulları/Özen* de haksızlık yanılığının varlığı hâlinde failin kastının mı yoksa kusurluluğunun mu kalkacağını tartışılması yapılmadan, hükme fiili hatayı düzenleyen TCK m.30'da yer verilmesinin hatalı olduğunu belirtmektedir. Bkz., HAFIZOĞULLARI/ÖZEN, s. 317.

³⁴ DEMİRBAŞ, s. 451; APAYDIN, **Hukuki Hata**, s. 34; PARLAR/HATİPOĞLU, s. 253; ŞENOL, s. 118; ÖZBEK/DOĞAN/BACAŞIZ, s. 434; Haksızlık yanılığı kurumunun düzenlendiği diğer ülke kanunları hakkında bilgi için bkz., SÖZÜER, **Hukuki Hata**, s. 486-488.

³⁵ ÖZBEK/DOĞAN/BACAŞIZ, s. 434; Ayrıca bkz., SÖZÜER, **Hukuki Hata**, s. 487: "*Yasak hatası: Şayet fail, fiilin icrası sırasında hukuka aykırı hareket etme bilincine sahip değilse ve bu hatasından kaçınılabiliyorsa, kusurlu hareket etmiş olmaz.*"

ilişkiye aşağıda değinilecektir. İki kanunun da haksızlık yanılgısının varlığı için aradığı bir diğer ortak unsur, failin hatasının kaçınılmaz olması gerektiğine ilişkindir.

Haksızlık yanılgısında fail, fiili bilerek ve isteyerek işlemekte, ancak fiilinin hukuka aykırı olmadığını yani meşru olduğunu düşünmektedir³⁶. Diğer bir deyişle fail, fiilinin hukuka aykırı olduğu bilincini taşımamakta, bu hususta hataya düşmektedir³⁷. Haksızlık yanılgısına TCK m. 30'da "Hata" başlığı altında yer verilmesinin sebeplerinden biri de budur³⁸.

2. Kusurun Bir Unsuru Olarak "Haksızlık Bilinci"

Kusur ilkesinin kabul edildiği bir ceza hukuku sisteminde, bir kimsenin cezalandırılabilmesi için mutlaka "kusurlu" bulunması gerekmektedir³⁹. Kusurluluğun, kusur yeteneği ve haksızlık bilinci olmak üzere iki unsuru bulunmaktadır. Kişinin cezalandırılabilmesi için işlediği fiilinin haksızlık teşkil ettiğinin, yani hukuk düzeni tarafından tasvip edilemez olduğunun bilincinde olunmasına haksızlık bilinci denmektedir⁴⁰. Kusurluluğun diğer unsuru olan kusur yeteneği ise algılama ve irade yeteneğinden oluşur. Algılama yeteneği, fiilin hukuki anlam ve sonucunu anlayabilecek durumda olmayı belirtirken; irade

³⁶ ARTUK, M. Emin/GÖKÇEN, Ahmet/ALŞAHİN, M. Emin/ÇAKIR, Kerim, **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 14. bs., Ankara, Adalet, 2020, s. 654-655; KOCA, Mahmut/ÜZÜLMEZ, İlhan, **Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 14. bs., Ankara, Seçkin, 2021, s. 368; GÜNDÜZ, s. 497; AKBULUT, **Genel Hükümler**, s. 605; APAYDIN, s. 36; ÖZBEK/DOĞAN/BACAĞSIZ, s. 434; DEMİRBAŞ, s. 448; HAFIZOĞULLARI/ÖZEN, s. 319-320.

³⁷ YERDELEN, Erdal, "Ceza Hukukunda Yorum Hatası (Der Subsumtionsirrtum)", **Ceza Hukuku Dergisi**, S. 25, 2014, s. 79; DÜLGER/ÖZKAN/BAKDUR, s. 251; ÇETİNTÜRK, Ekrem/TÖNGÜR, Ali Rıza, **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 1. bs., Ankara, Adalet, 2020, s. 271.

³⁸ ÖZBEK/DOĞAN/BACAĞSIZ, s. 434.

³⁹ ERSOY, Uğur, "Türk ve Alman Ceza Hukuku Sistemlerinde Kusur Prensibinin Kapsamı ve Objektif Cezalandırılabilme Şartlarının Kusur Prensibi İle Bağdaştırılabilirliği", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S. 109, 2013, s. 206; BAYINDIR, Sinan, **Türk Ceza Hukukunda Akıl Hastalığı**, 1. bs., İstanbul, Oniki Levha, 2018, s. 5; APAYDIN, **Kusurluluk**, s. 41.

⁴⁰ ÖZGENÇ, s. 491; KARAKURT, s. 141; SÖZÜER, **Hukuki Hata**, s. 473-474; DÜLGER/ÖZKAN/BAKDUR, s. 251; ŞEN/AKPINAR, s. 1565; ÖZTÜRK/ERDEM, s. 285; YAŞAR/GÖKCAN/ARTUÇ, s. 900.

yeteneği, kişinin davranışlarını yönlendirme yeteneği olarak ifade edilmektedir⁴¹.

Haksızlık bilinci ile algılama yeteneği arasında çok yakın bir ilişki bulunmaktadır. Algılama yeteneğine sahip olan bir kimsenin, kural olarak haksızlık bilincine de sahip olduğu kabul edilmektedir⁴². Nitekim algılama yeteneğine sahip olan kişi, işlediği fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını anlayabilecek ve dolayısıyla da fiili hukuka aykırı ise bunu bilebilecek durumdadır. Kişi, bu yeteneğe sahip olmasına rağmen suç işlediği için kusurlu bulunmakta ve cezalandırılmaktadır. Algılama yeteneği bulunmayan bir kimsenin haksızlık bilincine de sahip olmadığı söylenebilecekse de haksızlık bilinci bulunmayan bir kişinin her zaman için algılama yeteneğinin de bulunmadığını kabul etmek olanaklı değildir⁴³. Örneğin, bir akıl hastasının hem algılama yeteneği hem de haksızlık bilinci bulunmamakla birlikte, kusur yeteneğine sahip bir kişinin, münhasıran işlediği bir fiilden dolayı haksızlık bilinci bulunmayabilir. Başka bir deyişle yetişkin ve psikolojik ve fiziksel gelişimini tamamlamış bir kişi algılama yeteneğine sahip olmakla birlikte, işlediği fiilin hukuken tasvip edilemez olduğu hususunda hataya düştüğü için haksızlık bilincine sahip olmayabilir.

⁴¹ GÖKTÜRK, Neslihan, **Haksızlık Yanılgısının Ceza Sorumluluğu Üzerindeki Etkisi**, 1. bs., Ankara, Seçkin, 2016, s. 26; ÖZTÜRK/ERDEM, s. 244; TURABİ, Selami, "Kusurluluk ve Kusurluluğu Etkileyen Haller", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S. 101, 2012, s. 271; AKBULUT, **Genel Hükümler**, s. 545-546; ÖZBEK/DOĞAN/BACAKSIZ, s. 354; KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 314-316; ÖZEN, Mustafa, **Ceza Hukuku Genel Hükümler Dersleri**, 4. bs., Ankara, Adalet, 2019, s. 444-445; DEMİRBAŞ, s. 365-366; BAYINDIR, s. 8; APAYDIN, **Kusurluluk**, s. 49.

⁴² AKBULUT, **Genel Hükümler**, s. 546.

⁴³ GÖKTÜRK, **Haksızlık Yanılgısı**, s. 36; DÜLGER/ÖZKAN/BAKDUR, s. 252: Yazarlar, haksızlık bilincine sahip olmayan kişinin, kusur ilkesinin temelinde olan iyiy-le kötüyü ayırdıktan sonra, iradesini kınanabilir davranış yönünde kullanma bilincine sahip olmadığını ifade ederek, haksızlık bilincinin kusurun irade yeteneği ile ilgili olduğunu belirtmektedir. Kanaatimizce, haksızlık bilinci bulunmayan kişi, fiilin hukuka aykırılığını anlayabilecek durumda olmasına rağmen hataya düşerek bu hususu anlayamadığı için, haksızlık bilinci algılama yeteneği ile daha yakın ilişki içerisindedir. Ancak haksızlık bilinci bulunmayan kişinin, iradesini kınanabilir davranış yönünde kullanma yeteneği de bulunmayacağı için yazarların bu tespiti de isabetlidir.

Haksızlık bilincinin varlığı için kişinin işlediği fiilin kanunlarda suç olarak düzenlenmiş olduğunu veya hangi madde uyarınca cezalandırılacağını bilmesine gerek yoktur⁴⁴. Bunun yanında, özellikle Alman Hukukunda hâkim olan görüşe göre fiilin ahlaka aykırı olduğunun bilinmesi de haksızlık bilincinin varlığı için yeterli değildir⁴⁵. Nitekim her ahlaka aykırı davranış hukuk normlarını ihlal etmediği gibi, bir toplumda ahlaka aykırı davranışların kapsamı da zamanla değişebilmektedir⁴⁶. Ancak, failin işlediği fiilin ahlaka aykırı olduğu hususundaki bilincinin, fiilin hukuka aykırılığı noktasında düşülen hatanın kaçınılmaz olup olmadığı değerlendirmesi yapılırken göz önünde bulundurulmasında herhangi bir engel yoktur⁴⁷.

Failin bir fiil ile birden fazla suç işlemesi hâlinde, bu suçlardan biri bakımından haksızlık bilincine sahip iken diğeri bakımından haksızlık bilincine sahip olmaması mümkündür. Haksızlık bilincinin bölünüp bölünemeyeceği meselesi bağlamında tartışılan bu hususta, failin daha az cezayı gerektirse bile yalnızca haksızlık bilincine sahip olduğu suçtan dolayı cezalandırılması gerektiği savunulmaktadır⁴⁸. Nitekim kusur, tipikliği gerçekleşen suçun kusurudur ve ona doğrudan bağlıdır⁴⁹. Bu sebeple her suç bakımından kusurun bulunup bulunmadığı ayrıca araştırılmalıdır.

Haksızlık yanılgısı kurumunun temelinde bulunan haksızlık bilincinin hukuki esasını açıklayan iki görüş bulunmaktadır. Bu görüşlerin hareket noktası, haksızlık bilincinin kast sahasında mı yoksa kusur

⁴⁴ SOYASLAN, s. 461; ARTUK/GÖKCEN/ALŞAHİN/ÇAKIR, s. 655; ÖZGENÇ, s. 491; SÖZÜER, **Hukuki Hata**, s. 480; KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 369; YAŞAR/GÖKCAN/ARTUÇ, s. 900; DÜLGER/ÖZKAN/BAKDUR, s. 251; KARAKURT, s. 141; AKBULUT, **Genel Hükümler**, s. 606; BABA, Yasemin, "Haksızlık İçeriğindeki Azlığın Cezalandırma Üzerindeki Etkisi", İstanbul Üniversitesi SBE, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, 2017, s. 18; SARIGÜL, **Maddi Unsurlar**, s. 673.

⁴⁵ SOYER GÜLEÇ, s. 74-75; KARAKURT, s. 141; DEMİRBAŞ, s. 453: Yazarın verdiği bir örneğe göre; akıl hastası ile cinsel ilişkiye giren bir kişi, fiilin ahlaka aykırı olduğunu bilmekle birlikte, hukuk tarafından yasaklandığını bilmemesi hâlinde haksızlık bilinci olmadan hareket etmiştir.

⁴⁶ SÖZÜER, **Hukuki Hata**, s. 479.

⁴⁷ KARAKURT, s. 141.

⁴⁸ SÖZÜER, **Hukuki Hata**, s. 480; KARAKURT, s. 142.

⁴⁹ DÜLGER/ÖZKAN/BAKDUR, s. 252.

sahasında mı bulunması gerektiğine ilişkindir⁵⁰. Kast teorisine göre, hatanın bu türü kastı ortadan kaldırmaktadır. Nitekim haksızlık bilinci kastın bir unsurudur ve fail tarafından bilinmesi gerekir⁵¹. Bu görüşün kabulü hâlinde, failin kastının ortadan kalkacak olması sebebiyle, suçun maddi unsurlarında hata ile hukuka aykırılığı hususunda hatanın kast üzerindeki etkisi ve sonuçları aynı olacaktır⁵². Filinin hukuka aykırılığı hususunda taksiri sebebiyle hataya düşen failin, söz konusu fiilin taksirli hâlinin kanunda düzenlenmiş olması hâlinde cezalandırılması mümkün olacaktır⁵³.

Bugün öğretinin çoğunluğu tarafından kabul edilen kusur teorisi ise, haksızlık bilincini kusurun bir unsuru olarak kabul etmektedir. Bu teoriye göre haksızlık yanılıgısı kastın dışında değerlendirilir⁵⁴. Bu

⁵⁰ BABA, s. 18; KARAKURT, s. 144-145; AKDAĞ, s. 234.

⁵¹ SÖZÜER, **Hukuki Hata**, s. 474; MERAKLI, s. 211; YERDELEN, s. 80; GÜNGÖR, s. 151; GÖKTÜRK, **Haksızlık Yanılıgısı**, s. 2-13; ŞEN/AKPINAR, s. 1566; APAYDIN, **Kusurluluk**, s.89; AKDAĞ, s. 234-235.

⁵² SÖZÜER, **Hukuki Hata**, s. 475; TAN, Mehmet, **Türk Ceza Kanunu Genel Hükümler**, 1. bs., Ankara, Seçkin, 2011, s. 1170.

⁵³ SÖZÜER, **Hukuki Hata**, s. 475; YERDELEN, s. 80; Kast teorisi hakkında detaylı bilgi için bkz., GÜNDÜZ, s. 516-522; APAYDIN, **Kusurluluk**, s. 89.

⁵⁴ Bununla birlikte öğretilerde bir görüş, suç tipinde hukuka aykırılık unsuruna yer verilen hâllerde haksızlık bilincinin kastın kapsamı içinde olacağı ve bu sebeple ilgili suçlar bakımından haksızlık yanılıgısından bahsedilemeyeceğini belirtmektedir. Bkz. AKBULUT, Berrin, "Cinsel Dokunulmazlığa Karşı Suçlarda Rızanın Niteliği", **Ceza Hukuku Dergisi**, C. 14, S. 40, 2019, s. 282. Bu konuda diğer bir görüş ise, suç tipinde hukuka aykırılık unsuruna yer verilen durumların da haksızlık bilinci kapsamında ele alınabileceği ve bu hususta düşünülen hatada haksızlık yanılıgısı kurumunun uygulanabileceğini ifade etmektedir. Bkz. GÖKTÜRK, Neslihan, "Suçun Yasal Tanımında Yer Alan 'Hukuka Aykırılık' İfadesinin İcra Ettiği Fonksiyon", **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 7, S. 1, 2016, s. 427 vd. Yargıtay ise bu konuda öğretilerdeki ilk görüşe paralel olarak, suçun kanuni tanımında hukuka aykırılık unsuruna yer verilen durumlarda, haksızlık bilincinin kast kapsamında değerlendirileceğini belirtmektedir: "5237 Sayılı Kanunda bazı suç tanımlarında 'hukuka aykırı olarak', 'hukuka aykırı başka bir davranışla', 'hukuka aykırı diğer davranışlarla', 'hukuka aykırı yolla', 'hukuka aykırı yollarla' gibi ifadelere yer verilmiştir. Suçun unsurlarından birisi olması hasebiyle 'hukuka aykırılık' kavramına madde metninde ayrıca yer verilmesiyle, failin olayda haksızlık bilinciyle hareket etmesi gerektiği vurgulanmaktadır", YCGK. T. 21.03.2017, E. 2014/14-468, K. 2017/181, AKBULUT, **Rıza**, s. 283. Kişiyi hürriyetinden yoksun kılma (TCK m. 109), Organ veya doku ticareti (TCK m. 91), Eğitim ve öğretim hakkının engellenmesi (TCK m. 112) ve Kamu hizmetlerinden yararlanma hakkının engellenmesi (TCK m. 113) gibi suçlarda hukuka aykırılık unsuruna suçun kanuni tanımında yer verilmiştir. Kanaatimizce de bu gibi suçlarda hukuka aykırı-

husus, failin kusurluluk değerlendirmesi ile ilgilidir⁵⁵. Fail suçun unsurlarını bilmekte ve kasten hareket etmekte, ancak fiilin hukuk düzeninde meşru sayıldığı hususunda hataya düşmektedir⁵⁶.

3. Haksızlık Yanılgısının Hukuki Niteliği

TCK, haksızlık bilincinin esasını açıklayan yukarıdaki görüşlerden kusur teorisini benimsemiştir. Gerçekten de haksızlık yanılgısının düzenlendiği hüküm incelendiğinde, TCK'nın kastı kusurun bir unsuru olarak görmediği, haksızlık yanılgısını kusurluluk bağlamında ele aldığı görülmektedir.⁵⁷ TCK'nın da kusur teorisi esasına göre düzenlediği haksızlık yanılgısının varlığı hâlinde kusurluluk ortadan kalkacağı için tam cezasızlık hâli gündeme gelecektir⁵⁸. Ancak önemle belirtilmelidir ki bu cezasızlık hâlinin varlığı için söz konusu hatanın kaçınılmaz olması gerekmektedir. Tüm bu söylenenlerden anlaşılacağı

rılık olgusu suçun bir unsuru hâline geldiğinden, bu hususta düşülen hata kast kapsamında değerlendirilmelidir.

⁵⁵ ÖZGENÇ, s. 492; AKBULUT, **Genel Hükümler**, s. 609; GÜNDÜZ, s. 523; GÖKTÜRK, **Haksızlık Yanılgısı**, s. 13-21; ŞEN/AKPINAR, s. 1566.

⁵⁶ KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 368; DEMİRBAŞ, s. 452; SÖZÜER, **Hukuki Hata**, s. 477; YERDELEN, s. 80; GÜNGÖR, s. 153.

⁵⁷ KARAKURT, s. 145; APAYDIN, **Kusurluluk**, s. 97; ÖZTÜRK/ERDEM, s. 295; TAN, s. 1175; SOYER GÜLEÇ, s. 70; Bu husus kanun gerekçesinde de şu cümlelerle açıkça ortaya konulmuştur: "30 uncu maddeye dördüncü fıkra olarak eklenen bu hükümlerle, kişinin islediği fiilden dolayı kusurlu ve sorumlu tutulabilmesi için, bu fiilin bir haksızlık oluşturduğunu bilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Buna göre, kişi, islediği fiilin hukukten kabul görmez bir davranış olduğunun bilincinde olmalıdır. Kişinin, islediği fiilin haksızlık oluşturduğunu bilmesine rağmen, bunun kanunda suç olarak tanımlandığını bilmemesinin bir önemi bulunmamaktadır. Ceza hukuku bakımından sorumluluk için önemli olan, islenen fiilin haksızlık oluşturduğunun bilinmesidir. Ancak, islediği fiilin haksızlık oluşturduğu hususundaki hatasının kaçınılmaz olması hâlinde, kişi kusurlu sayılamaz. Hatanın kaçınılmaz olduğunun belirlenmesinde ise, kişinin bilgi düzeyi, gördüğü eğitim, içinde bulunduğu sosyal ve kültürel çevre koşulları göz önünde bulundurulur. Hatanın kaçınılmaz olması durumunda kişi kusurlu sayılacak ve bu husus, temel cezanın belirlenmesinde göz önünde bulundurulacaktır."; Haksızlık yanılgısının varlığı hâlinde suçun manevi unsurunun ortadan kalkacak olması sebebiyle fail hakkında cezaya hükmedilemeyeceğini belirten azınlık görüş için bkz., PARLAR/HATİPOĞLU, s. 264.

⁵⁸ ZAFER, Hamide, **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 7. bs., İstanbul, Beta, 2019, s. 464; ÖZTÜRK/ERDEM, s. 296; AKDAĞ, s. 235; KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 368; Ancak hâlen öğretilerde ve Yargıtay kararlarında kast teorisinin kabul edildiğinin izlerine rastlanmaktadır.

üzere TCK, haksızlık yanılığını kusurluluğu ortadan kaldıran bir sebep olarak düzenlemiştir⁵⁹.

D. Haksızlık Yanılığının Uygulanma Şartı: Kaçınılmaz Hatanın Varlığı

1. Kaçınılmaz Hata Kavramı ve Kaçınılmaz Hatanın Tespiti

Kişinin kusurluluğunun ortadan kalktığından bahsedilebilmesi için haksızlık yanılığının kaçınılmaz olması gerekmektedir. Eğer bu hata kaçınılabılır bir hata ise kişi kusurlu davranmış olacak, dolayısıyla da cezalandırılacaktır⁶⁰. Hatanın kaçınılmaz bir hata olduğunun tespiti hâlinde ise, kişi kusurlu addedilemeyeceğinden cezalandırıl-

⁵⁹ Nitekim bu husus, TCK m. 30/4'te değışiklik yapan kanunun gerekçesinde de "Ancak, işlediğı fiilin haksızlık oluşturduğu hususundaki hatasının kaçınılmaz olması halinde, kişi kusurlu sayılmaz" demek suretiyle açıkça belirtilmiştir. GÜNDÜZ, s. 524; Bununla birlikte Yargıtay birçok kararında hatalı bir yaklaşımla, haksızlık yanılığını suçun manevi unsurunun, yani kastın yokluğu ile çözmeye çalışmaktadır. Örnek karar için bkz., ARTUK/GÖKCEN/ALŞAHİN/ÇAKIR, 656: "Kararın gerekçe kısmında, sanıkların suç işleme kastıyla hareket etmedikleri, nedenleri gösterilerek kabul edildiğı halde, devamında "daha doğrusu TCK'nın 30/4. maddesinde düzenlendiğı üzere gerçekleştirdikleri eylemin suç olduğunu çocukların daha iyi bir şekilde bakılmalarını sağlamak amacı ile iyi niyet ile hareket etmek suretiyle hataya düştükleri" denilmek suretiyle çelişkiye düşölüp, hatanın kaçınılmaz olup olmadığı da tartışılmadan yazılı şekilde sanıklar hakkında ceza verilmesine yer olmadığına karar verilmesi..." Yarg. 11. CD., T. 01.07.2013, E. 2011/1224, K. 2013/11010; Resmi belgede sahtecilik suçunun oluşturduğu temyiz incelemesine konu başka bir olayda, Yargıtay yine hatalı bir yaklaşımla manevi unsurun yokluğu sebebiyle sanık hakkında beraat kararına hükmetmiştir: "Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nun 30.03.1992 gün ve 80-98 sayılı ve 19.04.2005 gün ve 221-38 sayılı kararlarında ayrıntılı biçimde açıklandığı üzere belgede sahtecilik suçlarında mağdurun rızası hukuka uygunluk nedeni sayılmaz ise de failde belgede sahtekârlıkta bulunmak kastına etki yapabileceğı, somut olayda sanığın, bonoda keşideci olarak gözükken M.ne, onun adına teminat amaçlı senet düzenleyeceğini söylediğini ve M.nin de ne yaparsan yap demesi üzerine M. yerine imza atarak senedi düzenlediğini savunması, M.nin bu savunmayı doğrular şekilde sanığın kendisinden senet istediğini ancak kendisinin kabul etmemesi üzerine sanığın senin adına senet düzenleyip veririm borcu da kendim öderim demesi üzerine ne yaparsan yap dediğini, daha sonra sanığın kendisine senedi düzenleyerek verdiğini söylediğini ancak kendisinin bir şey yapmadığını beyan etmesi karşısında, sanığın suçta konu senedi verilen rıza doğrultusunda düzenlenmesi şeklinde oluşan eylemde suçun manevi unsuru itibarıyla oluşmadığı ve beraatine karar verilmesi gerektiğı gözetilmeden yazılı şekilde mahkûmiyetine karar verilmesi...", Yarg. 11. CD., T. 01.11.2013, E. 2012/27872, K. 2013/15817, YAVUZ, s. 247.

⁶⁰ KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 370; YAŞAR/GÖKCAN/ARTUÇ, s. 901.

ması yoluna gidilemeyecektir⁶¹. Burada belirtilmelidir ki, kişinin işlediği fiilin haksızlık teşkil ettiği hususundaki bilgisinin azalmasından bahsedilemez. Yani bir fiilin haksızlık teşkil edip etmediğini fiili işleyen kişi ya biliyor ya bilmiyordur. Kişi, fiilin haksızlık teşkil ettiğini bilmiyor ise, bu durumda söz konusu hatasının kaçınılmaz olup olmadığına bakılacaktır⁶². Kişinin, fiilin kanunlarda suç olarak düzenlenmiş olduğunu bilmesine gerek yoktur⁶³. Fiilin hukuk düzeni tarafından tasvip edilmediğinin bilinmesi hâlinde kaçınılmaz hatadan bahsedilemeyecektir⁶⁴.

Haksızlık yanılgısı, görünüş şekillerine göre öğretide “doğrudan haksızlık yanılgısı” ve “dolaylı haksızlık yanılgısı” olarak ikiye ayrılmaktadır⁶⁵. Bu ayrım haksızlık yanılgısının gerçekleşme biçimlerinin anlaşılması bakımından oldukça yararlıdır. Bu ayrıma göre, kişinin yerine getirdiği fiilin hukuk düzenine aykırı olmadığını düşünmesi, fiilini yasaklayan bir normun olduğunu bilmemesi ya da bilmesine rağmen normu yanlış yorumlayarak kendi fiiline uygulanmayacağını

⁶¹ “Buna göre fail, işlediği fiilin haksızlık oluşturduğu konusunda kaçınılmaz bir hataya düşmüşse, diğer bir ifadeyle, eyleminin hukuka aykırı olmadığı, haksızlık oluşturmadığı, meşru olduğu düşüncesiyle hareket etmişse ve bu yanılgısı içinde bulunduğu şartlar bakımından kaçınılmaz nitelikte ise artık cezalandırılmayacaktır.”, YCGK., T. 11.02.2014, E. 2013/436, K. 2014/67, <https://legalbank.net/>.

⁶² ÖZGENÇ, s. 494; YERDELEN, s. 80.

⁶³ ÖZGENÇ, s. 491; ARTUK/GÖKÇEN/ALŞAHİN/ÇAKIR, s. 655; SÖZÜER, **Hukuki Hata**, s. 480; ÖZTÜRK/ERDEM, s. 296; AKDAĞ, s. 231; BİRTEK, s. 345-346.

⁶⁴ 1997 tarihli TCK Hükümet Tasarısında kaçınılmaz hatanın ancak fiilin resmi devlet kuruluşlarının beyanlarına veya yorumlarına uyarak işlenmesi hâlinde gündeme gelebileceği düzenlenmişti. Haksızlık hatasının tatbikini oldukça sınırlayan ve yorum problemlerine yol açma ihtimali olan bu hükme 5237 sayılı TCK’da yer verilmemesinin isabetli olduğu savunulmaktadır. Bkz., ÖZBEK/DOĞAN/BACAKSIZ, s. 435.

⁶⁵ Öğretide mefruz (hayali) suç olarak ifade edilen; failin, gerçekte kanunda var olmayan bir unsuru var zannetmesi hâlinde de haksızlık yanılgısından bahsedilebilir. Failin burada da ceza sorumluluğu gündeme gelmeyecektir. Örneğin; failin reşit olan kişiler arasında gerçekleşen evlilik dışı cinsel birlikliklerin suç teşkil ettiğini zannetmesi ve bu fiili işlemesi durumunda ceza sorumluluğu bulunmamaktadır. DEMİRBAŞ, s. 448; Mefruz suçun varlığı durumunda suç teşkil etmeyen bir fiilden dolayı failin, salt tehlikelilik hâli dolayısıyla cezalandırılması gerektiği pozitivistler tarafından savunulsa da böyle bir kabulün çağdaş ceza hukukunda mümkün olmadığı tereddütten uzaktır. KARAKURT, s. 143.

düşünmesi “doğrudan haksızlık yanılığı” olarak ifade edilmektedir⁶⁶. Buradan anlaşılacağı üzere, kanunu yanlış yorumlama hâli de haksızlık yanılığı içerisinde değerlendirilmektedir⁶⁷. Örneğin, yaşadığı toplumsal çevrenin koşulları itibariyle evlenme yaşını bilmeyen kişilerin dini nikah ile birliktelik kurup, bilahare çocuk sahibi olduklarında TCK m. 104’te düzenlenen reşit olmayanla cinsel ilişki suçu bakımından haksızlık yanılığı gündeme gelebilir⁶⁸. Ayrıca, failin, suçun daha fazla ceza verilmesini gerektiren nitelikli hâlleri ile daha az ceza verilmesini gerektiren nitelikli hâllerinin haksızlık oluşturduğu hususunda kaçınılmaz bir hataya düşmesi durumunda da haksızlık yanılığının gündeme gelmesi mümkündür.

Diğer yandan kişinin yerine getirdiği fiilin hukuk düzeni tarafından yasaklandığını bilmesine rağmen, davranışını hukuka uygun hâle getiren bir sebebin olduğunu düşünmesi “dolaylı haksızlık yanılığı” olarak ifade edilmektedir⁶⁹. Hatanın bu türünün öğretilde “izin hatası” şeklinde isimlendirildiğine de rastlanmaktadır⁷⁰. Burada kişi fiilin, ya gerçekte olmayan bir hukuka uygunluk nedenini oluşturduğunu düşünmekte, ya da mevcut bir hukuka uygunluk nedeninin kapsamında kaldığını zannetmektedir⁷¹. Fail burada genellikle, ilgili hukuka uygunluk nedeninin kapsamının daha geniş olduğunu düşünmektedir⁷². Failin, başkalarının çocukları üzerinde tedip ve terbiye

⁶⁶ SÖZÜER, **Hukuki Hata**, s. 481; ARTUK/GÖKCEN/ALŞAHİN/ÇAKIR, s. 655; AK-BULUT, **Genel Hükümler**, s. 606; KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 368; GÜNGÖR, s. 136; GÜNDÜZ, s. 504; Öğretilde haksızlık yanılığının bu türünün, ceza hukukunun “çekişirdeğini” oluşturan suç tiplerinden ziyade, daha çok özel ceza kanunlarında düzenlenen suçlarda gündeme gelme ihtimalinin olduğu ifade edilmektedir. Bkz., YERDELEN, s. 81.

⁶⁷ DEMİRBAŞ, s. 449; APAYDIN, **Hukuki Hata**, s. 37; KARAKURT, s. 144.

⁶⁸ KARAKURT, s. 144.

⁶⁹ KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 369; SÖZÜER, **Hukuki Hata**, s. 481; KARAKURT, s. 144; GÜNGÖR, s. 136; ARTUK/GÖKCEN/ALŞAHİN/ÇAKIR, s. 656.

⁷⁰ ERMAN, **Yanılmanın Ceza Sorumluluğuna Etkisi**, s. 278.

⁷¹ SÖZÜER, **Hukuki Hata**, s. 478; KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 369; GÜNDÜZ, s. 504; YERDELEN, s. 81; SARIGÜL, Ali Tanju, “Hukuka Uygunluk Nedenlerinde Hata (TCK m.30/3)”, **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 24, S. 3, 2020, s. 335.

⁷² YERDELEN, s. 82; Öğretilde verilen bir örneğe göre, mesleğe yeni başlayan bir hekimin Türk hukukunda ötenazinin yasaklı bir eylem olduğunu bilmeyip aman-

hakkının olduğunu zannetmesi üzerine suç teşkil eden birtakım eylemlerde bulunması hâli bu duruma örnek olarak gösterilebilir⁷³.

Haksızlık yanılgısının çok nadir de olsa gündeme gelme ihtimalinin bulunduğu başka bir durum ise failin hukuk normunun geçerli olup olmadığı hususunda yanılmasıdır. Burada fail yasaklayıcı normun varlığını bilmekte, ancak bu normun temel insan haklarına veya belirli bir hukuk ilkesine aykırı olduğundan bahisle geçerliliğinin olmadığını düşünmektedir⁷⁴. Burada fail aslında geçerli olmadığı hâlde normun geçersizliğini ileri sürebilecek bir noktaya dayanmalı ve bu husus hukuk düzeni tarafından da biliniyor olmalıdır⁷⁵. Bu şartların birlikte gerçekleşmesi hâlinde haksızlık yanılgısının gündeme gelmesi

sız acılar çeken bir hastanın yaşam desteğine son vermesi hâlinde, hukuka uygunluk nedeninin varlığında hataya düşülmüş olunacaktır. Bkz., SARIGÜL, **Hukuka Uygunluk Nedenleri**, s. 335. Kanaatimizce bu örnekte haksızlık yanılgısının gündeme gelmesi mümkün görünmemektedir.

⁷³ AKBULUT, **Genel Hükümler**, s. 607; Failin evlendiği eşini dövmesi ve bu fiilini hukuka uygun hâle getiren bir sebebin olduğundan bahisle ceza almayacağını düşünmesi, haksızlık yanılgısının bu türüne örnek olarak gösterilebilir. Örnek için bkz., DÜLGER/ÖZKAN/BAKDUR, s. 253; Öğretide *Ergüne/Demirel*, özgürlüğü kısıtlanan ve müteaddit defa cinsel saldırıya maruz kalan kişinin bu eylemleri gerçekleştiren kişiyi uykusu sırasında öldürmesinin, dolaylı haksızlık yanılgısına örnek teşkil edebileceğini belirtmektedir. Yazarlara göre böyle olaylarda failin, kendisine müteaddit defa cinsel saldırıda bulunan kişiyi bu eylemlerin devam etmediği bir zamanda, ancak devam edeceği düşüncesi ile öldürmesinin meşru savunma hukuka uygunluk nedeni kapsamında kaldığı hususunda kaçınılmaz bir hataya düşmesi mümkündür. Detaylı bilgi için bkz., ERGÜNE, Elif/DEMİREL, Muhammed, “Müteaddit Defa Cinsel Saldırı Suçunun Mağduru Olan Kadının ‘Muhemel Cinsel Saldırıya’ Binaen Faili Öldürmesine İlişkin ‘Birbiriyle Çelişen’ İki Yargıtay Kararının Değerlendirilmesi”, **Prof. Dr. Türkan Rado’nun Anısına Armağan**, İstanbul, Oniki Levha, 2020, s. 723-737.

⁷⁴ YERDELEN, s. 82; ZAFER, s. 465.

⁷⁵ YERDELEN, s. 82; Alman Ceza Hukukunda “*der Subsumtionsirrtum*” olarak isimlendirilen ve Türkçeye bazı yazarlar tarafından “altlama hatası” olarak çevrilen hata türü de haksızlık yanılgısıyla oldukça yakından ilişkilidir. Öğretide Çınar tarafından “*Suç olayındaki somut bir olguyu kanuni tipteki soyut maddi bir unsura, bu unsuru isabetsiz olarak dar yorumladığı için yanlış altlayan failin, gerçekleştirdiği fiili bu sebeple ilgili kanuni tip tarafından kapsanmayan bir hareket olarak görmesi*” şeklinde tanımlanan altlama hatasında da failin haksızlık bilincine sahip olmadığı ifade edilmektedir. Fail bu hatası sebebiyle, işlediği fiilinin haksızlık teşkil ettiği hususunda kaçınılmaz bir hataya düşmüş ise bu durumun haksızlık yanılgısı kuralları bağlamında ele alınacağı belirtilmektedir. Bu hata türü hakkında detaylı bilgi için bkz., ÇINAR, İsmail, “Altalama Hatası’nın (Der Subsumtionsirrtum) Kavramsal ve Hukuki Anlamı”, **Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi**, C. 6, S. 2, 2021, s. 79-128.

düşük bir ihtimalle de olsa mümkündür⁷⁶. Ancak söz konusu kanunun bilinebilir durumda olduğu ve işlenen fiilin hukuka aykırı olduğunun fail tarafından bilindiği durumlarda kaçınılmaz hatadan bahsedilemeyecektir⁷⁷. Böylece kurumun istismar edilmesinin önüne geçilebilir⁷⁸.

Çözümü oldukça zor olan kaçınılmaz hatanın nasıl tespit edileceği meselesine ilişkin bir belirlemeye TCK'da yer verilmemiştir⁷⁹. Bu ek-

⁷⁶ Haksızlık yanılığının bu hâline çok benzeyen başka bir durum ise normun hukuki geçerliliği üzerinde ciddi tartışmaların ve failin normun geçersiz olduğuna yönelik kuvvetli bir inancının olması durumudur. Haksızlık yanılığının bu türünde olay tartışmalıdır ve normun geçersizliği muhtemel görülmektedir. Alman Hukukunda bu durumun varlığı hâlinde failin söz konusu davranıştan kendisini uzak tutması gerektiği, aksi durumda haksızlık yanılığından yararlanamayacağı belirtilmektedir. Bkz., YERDELEN, s. 83.

⁷⁷ TOROSLU, s. 245; ÖZBEK/DOĞAN/BACAŞIZ, s. 435.

⁷⁸ Alman hukukunda da haksızlık yanılığının oldukça sınırlı bir şekilde uygulandığı belirtilmektedir. Bu müesseseye özellikle, ceza hükümleri içeren özel yasalar ile kabahatler bakımından başvurulmaktadır. JESCHECK, Hans-Heinrich /SİEBER, Ulrich, **Alman Ceza Hukukuna Giriş**, çev. Feridun Yenisey, İstanbul, Beta, 2007, s. 40; GÜNDÜZ, s. 538; DEMİRBAŞ, s. 449; Almanya/Köln Mahkemesi, çocuğunu rızası dışında sünnet ettiren İslam inancına mensup ebeveynler ile sünneti yapan kişinin kasten yaralama suçunu işleyeceğini kabul etmesi, ancak ebeveynlerin Alman Ceza Kanunu'nun 17. maddesinde düzenlenen haksızlık yanılığının hükümlerinden yararlanabileceğine hükmetmiştir. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz., NUHOĞLU, Ayşe, "Sünnet ve Ceza Hukuku", **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi-Hukuk Araştırmaları Dergisi**, Prof. Dr. Nur Centel'e Armağan, C. 19, S. 2, 2013, s. 211-219.

⁷⁹ GÜNGÖR, s. 156; Öğretide *Erbaş'a* göre, TCK'nın düzenlenmesinde "kaçınılmazlık" konusunda beş önemli eksiklik bulunmaktadır. Bunlar; kaçınılmazlık kavramının ne olduğu ve nasıl tespit edileceği, kaçınılmaz hatanın varlığı hâlinde failin nasıl cezalandırılacağı, kaçınılabılır bir hata sonucunda suç işleme ile hiç hata olmadan suç işleme arasında yaptırım açısından fark olup olmayacağı, fark olacak ise bu ceza indiriminin zorunlu mu yoksa takdiri mi olacağı ve kaçınılabılır hatanın hukuki sonucunun nerede düzenleneceğidir. Bkz., ERBAŞ, s. 381. Bazı ülkelerin ceza kanunlarında hatanın kaçınılmaz olup olmadığının belirlenmesi yönelik daha açıklayıcı hükümlere yer verilmektedir. Örneğin Avusturya Ceza Kanunu'nun "hukuki hata" başlıklı 9. maddesinin ilk iki fıkrasında ayrıca açıklamalara yer verilmektedir: "(1) Hukuki hata nedeniyle bir fiilin haksızlığını bilmeyen kişi, bu hata kendisine isnat edilmemekte ise kusurlu hareket etmemiştir. (2) Hukuki hata, sayet haksızlık herkesi gibi fail için de kolayca bilinebilecek nitelikte ise yahut da fail mesleği, meşguliyeti ve şartları gereği kendisini bilgilendirmekle yükümlü olmasına rağmen ilgili düzenlemeler hakkında kendisini bilgilendirmemiş ise failine isnat edilir." Hükümün çevirisi için bkz., ERBAŞ, s. 386; Başka bir çeviri için bkz., TEZCAN, Durmuş/ERDEM, M. Ruhan, "Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin TCK Tasarısı Hakkındaki Raporu", **Türk Ceza Kanunu Reformu-İkinci Kitap**, Türkiye Barolar Birliği, Ankara, Şen, 2004, s. 333: "(1) Hukuki yanılma nedeniyle fiilin haksız olduğunu bilmeyen kişi, eğer bu yanılma kendisine kusur olarak

siklik, öğretide ortaya konulan görüşler ve yargısal içtihatlar ile gidilmeye çalışılmaktadır. Buna göre, kaçınılmaz hatanın varlığı belirlenirken failin içinde bulunduğu gruba dahil ortalama bir kişinin durumu esas alınacak⁸⁰; failin yaşı, mesleği, eğitim düzeyi⁸¹, konumu⁸², uyruğu, yaşadığı çevresel koşullar gibi kişisel özellikleri ile olayın oluşu şekli gibi etkenler de göz önünde bulundurulacaktır⁸³. Bu değerlendirmeyi yapacak yegâne makam mahkemedir⁸⁴. Öğretide bir görüş,

izafe edilemiyorsa, kusurlu hareket etmiş olmaz. (2) Eğer fail herkes gibi kolaylıkla haksızlığı biliyor veya mesleği, meşguliyeti veya başka durumlara göre bu konuda yükümlü olmasın rağmen ilgili hükümlerden dolayı kendisine bilgi verilmemiş ise, ancak bu durumda hukuksal yanılıma ona isnad edilebilir."

⁸⁰ SÖZÜER, **Hukuki Hata**, s. 481; GÜNGÖR, s. 158; YAVUZ, s. 215; ÖZTÜRK/ERDEM, s. 296.

⁸¹ "...saniğin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olup 18 yaşına kadar Türkiye'de yaşamış olması, yüksek öğrenim görmesi, suça konu dört adet tabancayı da Türkiye'ye gelmeden hemen önce satın alması ve silahlardan sadece biri hakkında havalimanı görevlilerine bildirimde bulunması, güvenlik şirketinde çalıştığını ve silahlara özel ilgisinin olduğunu belirtmesi karşısında, saniğin bilgi düzeyi, gördüğü eğitim, içerisinde bulunduğu sosyal ve kültürel çevre şartları dikkate alındığında, saniğin Türkiye'ye silah sokmanın yasak olduğunu bilmediğine ilişkin savunmaların inandırıcı olmadığı, bu nedenle atılı suçun bütün unsurları ile oluştuğu ve failinin haksızlık oluşturduğu hususunda kaçınılmaz hataya düştüğünden söz edilemeyeceğinin kabulü gerekmektedir." YCGK., T. 17.10.2017, E. 2014/8-321, K. 2017/412, <https://karararama.yargitay.gov.tr>.

⁸² "Astın konusu suç oluşturan emri, haksızlık oluşturduğu konusunda kaçınılmaz bir hataya düşerek yerine getirmesi somut olay çerçevesinde bilgi düzeyi, olayın özellikleri, tecrübe, rütbe ve konumu gibi olgulara nazara alınarak TCK'nın 30/4. maddesi bağlamında değerlendirilmelidir." Yarg. 16.CD., T. 22.03.2019, E. 2018/7103, K. 2019/1953, <https://karararama.yargitay.gov.tr/>, (E.T.: 01.12.2021).

⁸³ HAFIZOĞULLARI/ÖZEN, s. 319; ÖZBEK/DOĞAN/BACAĞSIZ, s. 434; ÇETİNTÜRK/TÖNGÜR, s. 272; DEMİRBAŞ, s. 454; AKBULUT, **Genel Hükümler**, s. 610; APAYDIN, **Hukuki Hata**, s. 42; MERAN, s. 68; ERBAŞ, s. 381; KOPARAN, M. Reşat, "TCK Genel Hükümler Ceza Sorumluluğunu Kaldıran ve Azaltan Sebepler", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S. 64, 2006, s. 358; KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 370; Bunun yanında, TCK bakımından kaçınılmaz bir hatanın şartlarının mutlaka kanunda düzenlenmesi gerektiği de bazı yazarlar tarafında ortaya konulmaktadır. GÜNDÜZ, s. 538.

⁸⁴ "Somut olayda; üniversite öğrencisi olup, İğdır merkezde oturan saniğin, suça konu üzerinde taşıdığı bıçağın sustalı çakı olduğunu, yaşı, öğrenimi ve yaşadığı yer itibarıyla bilecek konum ve durumda bulunduğu, saniğin bıçağın suç olduğunu bilmemesine ilişkin savunmasının hayatın olağan akışına uygun olmadığı, yasak bıçağı taşıyan saniğin eyleminin bir haksızlık oluşturduğunu bilecek eğitim ve bilgiye sahip bulunması nedeniyle 5237 sayılı TCK'nun 30. maddesinde düzenlenen hata halinde uygulanma şartlarının da bulunmadığı...", Yarg. 8. CD., T. 28.01.2014, E. 2013/13940, K. 2014/1772, <https://legalbank.net/>, (E.T.: 12.12.2021).

mahkemenin bu değerlendirmeyi yaparken taksirle işlenen suçlarda kullanılan “*dikkat ve özen yükümlülüğüne aykırılık*” kıstasından yararlanabileceğini belirtmektedir⁸⁵. Alman Hukukunda da vurgulanan bu görüşe göre, failin hukuk normuna ulaşma imkânına sahip olup olmadığına bakılmalı, subjektif öngörülebilirlik ölçütü çerçevesinde, failin yukarıda zikredilen özellikleri bu belirleme yapılırken göz önünde bulundurulmalıdır⁸⁶. Taksirin öngörme ve özen yükümlülüğü şeklinde iki boyutu olmasına karşın, haksızlık yanılığında sadece öngörülebilirliğin araştırılacak olması sebebiyle, kanun koyucu bu müesseseyi düzenlerken taksir kavramına değil daha dar bir anlamı olan kaçınılmazlık kavramına yer vermiştir⁸⁷.

Failin kaçınılmaz bir hata içinde olup olmadığı mahkeme tarafından resen göz önünde bulundurulacak olsa da hataya düştüğünü iddia eden failin de ispat sürecine olabildiğince katkıda bulunması gerekmektedir⁸⁸. Ancak ispat külfetinin tamamen faile yüklenmesi adil olmayacağı gibi, bu durum ceza hukuku ile ceza muhakemesi hukukunun temel ilke ve esaslarına da aykırılık teşkil edecektir⁸⁹.

Haksızlık yanılığında hatanın kaçınılmaz olması arandığı için bu kurum, her somut olayda kolayca uygulanabilecek ve faili ceza almaktan kurtarabilecek bir imkân sağlamamaktadır⁹⁰. Taşınması gereken şartlar itibarıyla haksızlık yanılığının çok sınırlı hâllerde uygulanması mümkündür. Somut olayda vuku bulan bir yanılma hâlinin suçun maddi unsuruna ilişkin olup olmadığı dikkatle incelenmeli, TCK m.30’un ilk iki fıkrası kapsamında kalan hataların haksızlık yanılığısı

⁸⁵ ÖZGENÇ, s. 494; SÖZÜER, **Hukuki Hata**, s. 483; DÜLGER/ÖZKAN/BAKDUR, s. 254; ARTUK/GÖKCEN/ALŞAHİN/ÇAKIR, s. 656; ŞEN/AKPINAR, s. 1567.

⁸⁶ KARAKURT, s. 147; SARIGÜL, **Hukuka Uygunluk Nedenleri**, s. 337-338.

⁸⁷ MERAKLI, s. 430; Ayrıca, taksirin suçun bir işleniş şekli olması sebebiyle, haksızlık yanılığısı kurumu münhasıran taksir ile açıklanamaz. Bkz., MERAKLI, s. 431.

⁸⁸ PARLAR/HATİPOĞLU, s. 264; MERAN, s. 68.

⁸⁹ Failin kaçınılmaz bir hatada bulunduğu ispatını yalnızca kendisine yüklemek adil olmayacaktır. Aksi yönde görüş için bkz., MERAN, s. 68.

⁹⁰ ÖZBEK/DOĞAN/BACAKSIZ, s. 433; PARLAR/HATİPOĞLU, s. 254; AKDAĞ, s. 235; DÖNMEZER, Sulhi/ERMAN, Sahir, **Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku Cilt I**, 14. bs., İstanbul, Der, 2016, s. 258.

bağlamında değerlendirilmemeleri gerekmektedir⁹¹. Aynı şekilde haksızlık yanılgısının genel ve soyut bir biçimde ortaya çıkması da mümkün değildir⁹². Kişi, ancak işlediği belirli somut bir fiilin haksızlık teşkil edip etmediği hususunda bir yanılgıya düşmüş olabilir⁹³.

Bilmeme, bilme olanağı varsa mazeret sayılmaz⁹⁴. Fiilin hukuka aykırılığının bilinebilir olduğu durumlarda haksızlık yanılgısı gündeme gelmeyecektir⁹⁵. Bu doğrultuda, kişinin yerine getirdiği davranışının hukuka aykırılığı noktasında bir sebebin ortaya çıkmasına rağmen, kendisinde hukuki bilgi ve düşünce oluşturabilecek girişimde bulunmaması hâlinde kaçınılmaz hatanın varlığından bahsedilemez⁹⁶. Dolayısıyla fail, fiilin hukuka aykırılığı noktasında şüpheye düşmüş ise bunu mutlaka kontrol etmelidir⁹⁷. Gerekli kontrolün yapılmaması hâlinde, bir hatanın varlığından bahsedilemeyeceği için⁹⁸ haksızlık yanılgısı gündeme gelmeyecektir. Bu kontrol sırasında resmi kişi veya kuruluşların bilgisine başvuran ve aldığı cevaplar üzerine suç teşkil

⁹¹ Ancak bununla birlikte, Yargıtay'ın haksızlık yanılgısının varlığına rağmen uyumsuzluğu maddi unsurlarda hata hükümlerine göre çözdüğü birçok hatalı kararı da bulunmaktadır. Örnek bir karar için bkz., YAVUZ, s. 248: "*Sanığın olay tutanağına göre seyyar tezgah üzerinde kaçak sigara satışı yaparken yakalandığı ve aşamalarındaki savunmalarında suçu ikrar ettiği cihetle, kaçakçılık suçu sübuta erdiğinden sanığın 5607 sayılı Kanunun 3/18. maddesi uyarınca mahkumiyetine karar verilmesi gerekirken, denetime imkan verecek şekilde açıklanmadan 'duruşmadaki tutum ve davranışları ve kendini ifade tarzı dikkate alındığında işlediği eylemin suç olduğu hususunda kaçınılmaz bir hataya düştüğü' gerekçesi ile somut olayda uygulama yeri bulunmayan TCK.nun 30/4. maddesi ve CMK.nun 223/3-d maddesi gereğince ceza verilmesine yer olmadığı kararı verilmesi...*", Yarg. 7. CD., T. 17.04.2018, E. 2017/10193, K. 2018/4118. Yargıtay bu gibi kararlarda, sanığın eğitim durumu ve içinde yaşadığı çevresel koşullar gibi kıstasları göz önünde bulundurmadan, failin işlediği fiilin hukuka aykırı olduğu hususunda hataya düşüp düşmediği noktasında detaylı bir araştırma yapmamakta ve uyumsuzluğu maddi unsurlarda hata hükümlerine göre çözmektedir.

⁹² KOPARAN, s. 358.

⁹³ ÖZGENÇ, s. 493; SÖZÜER, **Hukuki Hata**, s. 480.

⁹⁴ ÖZBEK/DOĞAN/BACAŞIZ, s. 435; HEINRICH, s. 168; SOKULLU-AKINCI, s. 101.

⁹⁵ GÜNGÖR, s. 156; HEINRICH, s. 168; YAŞAR/GÖKCAN/ARTUÇ, s. 901.

⁹⁶ MERAN, s. 68; KARAKURT, s. 147; YAVUZ, s. 215; GÜNDÜZ, s. 505; ÖZTÜRK/ERDEM, s. 296.

⁹⁷ AKBULUT, **Genel Hükümler**, s.610; SÖZÜER, **Hukuki Hata**, s. 484; DÜLGER/ÖZKAN/BAKDUR, s. 254; Ceza hukukunda şüphe ile hata arasındaki ilişki için bkz., KARAKURT, s. 111-112.

⁹⁸ SARIGÜL, **Maddi Unsurlar**, s. 667.

eden fiili işleyen kişinin hatası, kaçınılmaz hata olacaktır⁹⁹. Öte yandan bir kanunun uzun süre uygulanmaması kanunun hukuki geçerliliğini etkilemeyeceğinden, kanunun uygulanmamasına güvenerek suç işleyen kişilerin kaçınılmaz hata içinde olduğunu söylemek mümkün değildir¹⁰⁰. Benzer şekilde, failin mesleği sebebiyle bilmesi gerektiği normları bilmemesinden bahisle kaçınılmaz hataya düştüğü savunulamaz. Bu husustaki kayıtsızlığı kaçınılabılır bir hata teşkil edecektir¹⁰¹.

Belirli bir hazırlık sürecinin sonunda işlenen suçların varlığı hâlinde, failin suçu işlerken fiilinin hukuka aykırılığı hususunda hataya düştüğünden bahsedilemeyecektir¹⁰². Benzer şekilde, hataya düştüğüne ilişkin iddianın hayatın olağan akışına aykırı olduğu durumlarda da kaçınılmaz hatanın varlığından bahsedilemez¹⁰³. Fail tarafından yerine getirilen fiilin toplumun ortak yargısına göre anti-sosyal bir özellik taşıdığı bilinebilir durumda ise failin, ahlaki, dini veya siyasi görüşlerinden bahisle kanunun kendisine uygulanmaya-

⁹⁹ SÖZÜER, **Hukuki Hata**, s. 484; DEMİRBAŞ, s. 454; YAŞAR/GÖKCAN/ARTUÇ, s. 901; KARAKURT, s. 148; Aksi yönde görüş için bkz., GÜNGÖR, s. 158: Yazara göre resmi kurumların, kanunun uygulanmasına engel olacak bir yetkiye sahip olmaları düşünülemeyeceğinden, bu durumda haksızlık yanılığının gündeme gelmesi mümkün değildir.

¹⁰⁰ KARAKURT, s. 148; Ayrıca bir kişinin, bir fiilin suç teşkil etmediği hususundaki mahkeme kararına güvenerek suç işlemesi, mahkeme kararlarının yalnızca somut olay bakımından geçerli olduğu ve hâkimlerin yasa koyucu olmadığının bilinmesi gerektiğinden kaçınılmaz hata bağlamında değerlendirilemez. Bkz., KARAKURT, s. 148-149; GÜNGÖR, s. 158, AKDAĞ, s. 230.

¹⁰¹ SÖZÜER, **Hukuki Hata**, s. 484; MERAN, s. 69.

¹⁰² SÖZÜER, **Hukuki Hata**, s. 481.

¹⁰³ "Sanık savunmasında mağdureyi onbeş yaşından büyük olarak bildiğini, çünkü mağdurenin kendisine böyle söylediğini belirtmiş ise de, 6-7 ay devam eden duygusal arkadaşlıklarının bulunması ve sürekli görüşmeleri dikkate alındığında, sanığın mağdurenin yaşı konusunda hataya düştüğü yönündeki savunması hayatın olağan akışına uygun olmadığı gibi, mağdurenin de yaşını 15 yaşından büyük olarak söylediği yönünde bir anlatımı bulunmamaktadır. Dolayısıyla somut olayda 5237 sayılı TCK'nun 30. maddesinde düzenlenmiş olan hata halinin uygulanma şartları da mevcut değildir." YCGK., T. 14.01.2014, E. 2013/14-744, K. 2014/9, <https://legalbank.net/>, (E.T.:12.11.2021).

cağını düşünmesi hâlinde de kaçınılmaz hata gündeme gelmeyecektir¹⁰⁴.

Öte yandan; uzun ve ağır bir hastalık, kanunun yayımı sırasında gerçekleşen büyük ve genel bir felaket gibi zorlayıcı nedenler ve bu nedenler dolayısıyla resmi gazeteye erişilememesi gibi mücbir sebeplerin varlığı hâlinde kişinin kaçınılmaz hataya düşmesi gündeme gelebilir¹⁰⁵. Oldukça sık işlenen, hemen her toplumda ve zamanda haksızlık niteliğinin sabit olmasının yanında ayrıca karşılığında ceza yaptırımını öngörülen; öldürme, hırsızlık, dolandırıcılık, yağma, cinsel saldırı ve tehdit gibi fiillerin haksızlık teşkil ettiğinin bilinmemesi gerekçesiyle kaçınılmaz hataya düşülmesi mümkün değildir. Burada failin hatasının mazeret olarak kabulü düşünülemez¹⁰⁶.

Bunun yanında, hukuka uygunluk sebeplerinin maddi unsurlarında bir hata var ise bu durum haksızlık yanılgısı bağlamında değil, TCK m. 30/3'te düzenlenen ceza sorumluluğunu kaldıran ya da azaltan nedenlerin maddi unsurlarında hata kuralları bağlamında ele alınacaktır¹⁰⁷.

2. Hatanın Kaçınılabilir Bir Hata Olması Hâlinde Failin Durumu

Yukarıda da belirtildiği gibi fail, işlediği fiilin hukuk düzeni ile çatışma hâlinde olduğunu ya bilmekte ya da bilmemektedir. Eğer fail, fiilin haksızlık teşkil ettiğini bilmiyor ise bu husustaki hatasının kaçınılmaz olup olmadığı belirlenecek, hatasının kaçınılmaz olduğu

¹⁰⁴ ÖZBEK/DOĞAN/BACAĞSIZ, s. 435; MERAKLI, s. 431; ÇETİNTÜRK/TÖNGÜR, s. 272; KARAKURT, s. 142; TOROSLU, s. 245; KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 369; SÖZÜER, **Hukuki Hata**, s. 479: Örneğin; kişinin dünya görüşü nedeniyle askerlik görevini yerine getirmemesi hâlinde, haksızlık yanılgısının varlığından söz edilemez.

¹⁰⁵ GÜNGÖR, s. 156.

¹⁰⁶ APAYDIN, **Hukuki Hata**, s. 38; MERAN, s. 67; PARLAR/HATİPOĞLU, s. 264.

¹⁰⁷ SÖZÜER, **Hukuki Hata**, s. 481; Öğretide azınlıkta kalan bir görüş ise TCK m. 30/3'te kaçınılmaz hatadan bahsedilmesi, ayrıca bu hatanın kastı mı yoksa kusurluluğu mu ortadan kaldıracığının belirtilmemesi karşısında, hukuka uygunluk nedenlerinin maddi unsurlarında hatanın varlığı hâlinde yine TCK m. 30/4 bağlamında değerlendirme yapılması gerektiğini belirtmektedir. Bu görüş için bkz., KARAKURT, s. 146.

nun tespiti hâlinde kusurlu addedilemeyeceğinden hakkında bir ceza-ya hükmetmek mümkün olmayacaktır. Failin kaçınılabılır bir hata ile hareket etmesi durumunda ise ceza sorumluluğunun nasıl belirleneceğine ilişkin bir düzenlemeye kanunda yer verilmiş değildir¹⁰⁸.

Öğretide bazı yazarlar bu durumu bir eksiklik olarak nitelendirmektedir. Nitekim haksızlık yanılığısı kurumunun TCK'dakine benzer şekilde düzenlendiği Alman Ceza Kanunu'nun 17. maddesinde hatanın kaçınılabılır olması hâlinde failin cezasında indirim gidileceği hükme bağlanmıştır¹⁰⁹. Benzer bir düzenlemeye TCK'da da yer verilmesinin gerekliliği haklı olarak ileri sürülmektedir¹¹⁰. Bunun yanında, haksızlık yanılığısı kurumunun 5237 sayılı TCK'da düzenlendiği ilk yer olan 4. maddenin gerekçesinde "*Hatanın kaçınılabılır olması durumunda kişi kusurlu sayılacak ve husus, temel cezanın belirlenmesinde göz önünde bulundurulacaktır*" demek suretiyle, kanun koyucunun, kaçınılabılır hatayı cezada indirim yapılmasını gerektiren bir sebep olarak değil de TCK'nın 61. maddesine¹¹¹ göre temel ceza belirlenirken alt sınıra yaklaşılmasında göz önünde bulundurulabilecek bir sebep olarak gördüğü anlaşılmaktadır¹¹². Yargıtay içtihadının da bu gerekçe

¹⁰⁸ Aynı husus diğer bazı ülkelerin ceza kanunları bakımından da geçerlidir. Örneğin, Fransız Ceza Kanunu da haksızlık yanılığısında, hatanın kaçınılabılır olmasına sonuç bağlamamıştır. Bkz., ÇETİNKAYA, s. 21.

¹⁰⁹ JESCHECK/SİEBER, s. 40; HEINRICH, s. 169; GÜNDÜZ, s. 530; DEMİRBAŞ, s. 454; SOYER GÜLEÇ, s. 68.

¹¹⁰ ÖZBEK/DOĞAN/BACAŞSIZ, s. 435; ÖZTÜRK/ERDEM, s. 297; SOYER GÜLEÇ, s. 84; MERAKLI, s. 434; KARAKURT, s. 149; DEMİRBAŞ, s. 454: Yazar, kaçınılabılır hatanın varlığı hâlinde cezada indirim yapılması gerektiğine ilişkin bir düzenlemeye kanunda yer verilmemesinin, çağdaş ceza hukuku eğilimleri ile kusur ilkesine aykırı olduğunu belirtmektedir.

¹¹¹ TCK m. 61/1: "(1) Hakim, somut olayda; a) Suçun işleniş biçimini, b) Suçun işlenmesinde kullanılan araçları, c) Suçun işlendiği zaman ve yeri, d) Suçun konusunun önem ve değerini, e) Meydana gelen zarar veya tehlikenin ağırlığını, f) Failin kast veya taksire dayalı kusurunun ağırlığını, g) Failin güttüğü amaç ve saiki, Göz önünde bulundurarak, işlenen suçun kanuni tanımında öngörülen cezanın alt ve üst sınırı arasında temel cezayı belirler."

¹¹² ZAFER, s. 468; BABA, s. 19; ÖZTÜRK/ERDEM, s. 297; ÇETİNTÜRK/TÖNGÜR, s. 272; AKBULUT, Genel Hükümler, s. 609; KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 370; KOPARAN, s. 358; KARAKURT, s. 149; Öğretide Ünver, madde gerekçesinden hareketle kaçınılabılır bir hatanın varlığı hâlinde bu durumu TCK m. 61 bağlamında değerlendirerek temel cezanın belirlenmesinde göz önünde bulundurarak indirimli bir cezaya hükmetmenin mümkün olmadığını belirtmektedir. Nitekim yazar kanun ge-

doğrultusunda tezahür ettiği görülmektedir¹¹³. Failin cezası belirlenirken alt sınırdan uzaklaşılmasını gerektiren herhangi bir sebebin bulunmadığı durumlarda, işlenen fiilin hukuka aykırılığı hususunda düşülen kaçınılabılır bir hatanın ceza sorumluluğuna etkisi doğal olarak bulunmayacaktır. Kanaatimizce kusur ilkesine aykırı olduğu hususunda herhangi bir kuşkunun bulunmadığı bu durumlar için kanun koyucunun bağımsız bir düzenleme yapmamasının sebebi, haksızlık yanılgısının kötüye kullanımı neticesinde suçluların cezasız kalabileceği hususunda duyulan endişedir.

E. Taksirli Suçlarda Haksızlık Yanılgısının Mümkün Olup Olmadığı Meselesi

TCK sisteminde, suçların kural olarak kasten işlenmesi esası benimsenmiştir¹¹⁴. Bir fiilin taksirli hâlinin cezalandırılması, bunun açıkça kanunda düzenlenmiş olması şartına bağlıdır¹¹⁵. Taksir, TCK m. 22/2'de, *“dikkat ve özen yükümlülüğüne aykırılık dolayısıyla, bir davranışın suçun kanuni tanımında belirtilen neticesi öngörülmeyerek gerçekleştirilmesi”* şeklinde tanımlanmıştır.

rekçesinin kanuna dahil olmadığını, kanunda bulunmayan hususların gerekçeye bakılarak kanuna dahil edilmesinin mümkün olmadığını ifade etmektedir. Yazara göre bu sonuca varmanın bir diğer sebebi de TCK m. 61'in son fıkrasında yer verilen düzenlemedir. İlgili düzenleme şu hükmü amirdir: *“Kanunda açıkça yazılmış olmadıkça cezalar ne artırılabilir, ne eksiltilebilir, ne de değiştirilebilir.”* Bu açık hüküm uyarınca kaçınılabılır bir hatanın varlığı hâlinde, kanun gerekçesinden hareketle bu durumu cezada indirim yapılmasını gerektiren bir sebep olarak kabul etmek olanaklı değildir. Bkz., ÜNVER, s. 40.

¹¹³ *“hatanın kaçınılabılır olması durumunda kişi kusurlu sayılacak, diğer bir ifadeyle fiilden dolayı sorumlu tutulacak, ancak bu hata temel cezanın belirlenmesinde dikkate alınacaktır.”*, YCGK., T. 26.11.2013, E. 2013/425, K. 2013/516, <https://legalbank.net/>, (E.T.: 01.01.2022).

¹¹⁴ AKBULUT, *Genel Hükümler*, s. 397; KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 155-156; HAKERİ, s. 222; DEMİRBAŞ, s. 389; ARTUK/GÖKCEN/ALŞAHİN/ÇAKIR, s. 389; ÖZTÜRK/ERDEM, s. 254.

¹¹⁵ İÇEL, Kayıhan, *“Ceza Hukukunda Temel Kusurluluk Şekli Kast”*, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 6, S. 12, 2007, s. 62; KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 190; HAKERİ, s. 253; DEMİRBAŞ, s. 409; ÖZTÜRK/ERDEM, s. 257; DONAY, s. 34; Alman Ceza Hukukunda da aynı sistem benimsenmiştir. Bkz., HEINRICH, s. 70.

Taksirle işlenen suçlar bakımından da haksızlık yanılığının gündeme gelmesi mümkündür¹¹⁶. Taksirli suçlarda failin; kanundan, sözleşmeden, diğer hukuk normlarından ya da ortak hayat tecrübelerinden kaynaklanan bir dikkat ve özen yükümlülüğü bulunmaktadır¹¹⁷. Bu dikkat ve özen yükümlülüğü objektif niteliktedir ve ortak tecrübeye göre belirlenir¹¹⁸. Fail, işlediği fiilin objektif özen yükümlülüğüne aykırı olduğuna ilişkin kaçınılmaz bir hataya düşmüş ise bu hatasından yararlanabilecektir¹¹⁹. Şu hâlde bir hukuk normu faile objektif özen yükümlülüğü yüklemiş ve fail bu kuralın varlığı hususunda kaçınılmaz bir hataya düşerek taksirli bir suç işlemiş ise bu hatasından yararlanacaktır. Hatanın kaçınılabilir bir hata olup olmadığının belirlenmesine ilişkin yapılacak incelemede, yukarıda söylenen hususlar aynen geçerli olacaktır.

F. Haksızlık Yanılığının Varlığı Hâlinde Verilecek Karar

İşlediği fiilin hukuka aykırı olduğu hususunda kaçınılmaz bir hataya düşen fail hakkında verilecek karar, Ceza Muhakemesi Kanunu (CMK) m. 223/3-d hükmü uyarınca “ceza verilmesine yer olmadığı” kararıdır¹²⁰. Zira haksızlık yanılığını kusur içinde değerlendiren TCK sistematiğine göre, haksızlık yanılığının varlığı hâlinde suç oluşmakta ancak kusurluluğun ortadan kalkması sebebiyle fail hakkında ceza-

¹¹⁶ ÖZTÜRK/ERDEM, s. 295; AKBULUT, **Genel Hükümler**, s. 613.

¹¹⁷ DEMİRBAŞ, s. 411; KOCA/ÜZÜLMEZ, s.185.

¹¹⁸ ÖZEN, s. 333; KOCA/ÜZÜLMEZ, s.186; DEMİRBAŞ, s. 411.

¹¹⁹ AKBULUT, **Genel Hükümler**, s. 613; Örneğin, hız limitinin olduğu bir yolda, kişinin hız limitinin varlığından kaçınılmaz bir hatası sebebiyle habersiz olduğu durumda, bir kimsenin yarananmasına sebebiyet verilmiş ise haksızlık yanılığının gündeme gelecektir. Ancak bu gibi durumlarda, hataya düşülen noktanın suçun unsuru olup olmadığı dikkatle incelenmeli, TCK m. 30/1-2 kapsamında değerlendirilemeyen hatalar bakımından haksızlık yanılığının değerlendirilmesi yapılmamalıdır.

¹²⁰ “(3) Sanık hakkında; a) Yüklene suçla bağlantılı olarak yaş küçüklüğü, akıl hastalığı veya sağır ve dilsizlik hali ya da geçici nedenlerin bulunması, b) Yüklene suçun hukuka aykırı fakat bağlayıcı emrin yerine getirilmesi suretiyle veya zorunluluk hali ya da cebir veya tehdit etkisiyle işlenmesi, c) Meşru savanmada sınırın heyecan, korku ve telaş nedeniyle aşılması, d) Kusurluluğu ortadan kaldıran hataya düşülmesi, Hallerinde, kusurunun bulunmaması dolayısıyla ceza verilmesine yer olmadığı kararı verilir.”

ya hükmedilmemektedir¹²¹. Görüldüğü üzere, haksızlık yanılgısının varlığı hâlinde fail hakkında verilecek karar bakımından TCK ile CMK düzenlemelerinin paralellik arz ettiği ve kendi içerisinde tutarlı olduğu anlaşılmaktadır¹²².

III. CEZA KANUNLARINI BİLMEMEK MAZERET SAYILMAZ (TCK m.4) KURALI İLE HAKSIZLIK YANILGISI (TCK m. 30/4) ARASINDAKİ İLİŞKİ

Öğretide bazı yazarlar tarafından, TCK m. 30/4'te haksızlık yanılgısı kurumunun düzenlenmesi ile beraber "*Kanunun bağlayıcılığı*" başlıklı 4. maddede yer verilen ve Roma Hukukundan beri süregelen "*kanunu bilmemek mazeret sayılmaz*" ilkesinin bir uzantısı niteliğinde olan "*ceza kanunlarını bilmemek mazeret sayılmaz*" kuralının varlık sebebini kaybettiği ifade edilmektedir¹²³. Zira, işlediği fiilin haksızlık oluşturduğu ve dolayısıyla ceza kanunlarına göre suç teşkil ettiği hususunda kaçınılmaz hataya düşen kişi bu hatasından yararlanarak kusurlu addedilemeyeceğinden, TCK'nın 4. maddesi söz konusu kişi bakımından anlamsız kalacaktır¹²⁴. Bu görüşte olan bazı yazarlar TCK'nın 4. maddesinin yürürlükten kaldırılması gerektiğini de ileri sürmektedir¹²⁵. Öğretide diğer bazı yazarlar ise, TCK m. 30/4'ün "*ceza*

¹²¹ APAYDIN, **Hukuki Hata**, s. 42; TURABI, s. 290; YENİSEY, Feridun/NUHOĞLU, Ayşe, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 6. bs., Ankara, Seçkin, 2018, s. 758; TOROSLU, Nevzat/FEYZİOĞLU, Metin, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 18. bs., Savaş, Ankara, 2018, s. 358; ŞAHİN, Cumhur/GÖKTÜRK, Neslihan, **Ceza Muhakemesi Hukuku II**, 8. bs., Ankara, Seçkin, 2019, s. 185.

¹²² "...Sanağın, işlediği fiilin bir haksızlık teşkil ettiğini bilmesine rağmen, esasen hukuk düzeninde kabul edilmeyen 'konusu suç teşkil eden emrin ifası'nın, askeri hiyerarşi içinde mutlak itaat ve emrin muhtevasını sorgulayamama ilkelerinin sonucu olarak bağlayıcı olduğu hususunda kaçınılmaz bir yanılgıya düştüğü kanaatine varıldığına hukuka uygunluk nedenlerinin varlığında kaçınılmaz bir yanılgıya düştüğü kabul edilerek, kaçınılmaz izin yanılgısı kusuru tamamen ortadan kaldıracığından TCK'nın 30/4 maddesi delaletiyle, 5271 sayılı CMK'nın 223/3-d maddesi gereğince **ceza verilmesine yer olmadığına karar verilmelidir...**", Yarg. 16. CD., T. 8.3.2021, E. 2020/84, K. 2021/1909, <https://www.lexpera.com.tr>, (E.T.: 09.01.2022).

¹²³ ÖZBEK/DOĞAN/BACAĞIZ, s. 435; MERAKLI, s. 433; DÜLGER/ÖZKAN/BAKDUR, s. 250; ŞENOL, s. 118; KARAKURT, s. 145; SARIGÜL, **Maddi Unsurlar**, s. 674.

¹²⁴ YAVUZ, s. 208.

¹²⁵ KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 371: Yazarlara göre bu hükmün kanunda bulunması, haksızlık yanılgısının uygulanması noktasında farklı bir değerlendirmenin yapılmasına

kanunlarını bilmemek mazeret sayılmaz” kuralının istisnasını oluşturduğunu, bu kural neticesinde, özellikle ceza kanunlarının sayısındaki artışın ortaya çıkarabileceği sakıncaların önlenmesi adına haksızlık yanılığısı müessesesinin kabul edildiğini ifade etmektedir¹²⁶.

Bu konuda öğretilerdeki ilk görüşe katılarak, TCK m. 4’ün haksızlık yanılığısı düzenlemesi karşısında anlamını yitirdiğini ve kanundan tamamıyla çıkarılması gerektiğini ifade etmekteyiz. Nitekim söz konusu hüküm, normatif kusur ilkesinin benimsendiği 5237 sayılı TCK’nın ruhu ile bağdaşmamaktadır¹²⁷. Bireylerin ceza kanunları başta olmak üzere, hukuk kurallarını bilme ödevleri olduğuna ilişkin düşünce orta çağda kalmıştır ve günümüzde tamamen terk edilmelidir. Kusur ilkesinin benimsendiği bir ceza hukuku sisteminde, bir kimsenin cezalandırılabilmesi için mutlaka haksızlık bilincine sahip olması gerekmektedir. Kusurun içinde değerlendirilen haksızlık bilincinin failde mevcut olmadığı durumlarda cezalandırma yoluna gidilememektedir. Ayrıca, öğretilerde her ne kadar haksızlık yanılığısının TCK m. 4’ün ortaya çıkarabileceği olumsuz sonuçları gidermek amacıyla getirildiği ve bu

sebebiyet vermeyecektir. Zira haksızlık yanılığısı TCK m.30/4’te ayrı olarak düzenlenmiştir. TCK m. 4 ise Orta Çağ döneminden kalma bir kural olup, haksızlık yanılığısı karşısından uygulanma kabiliyetini haiz değildir; YAVUZ, s. 208: Yazara göre de normatif kusur kavramına dayalı kusur teorisinin benimsendiği TCK’da hâlen 4. maddedeki gibi bir hükme yer verilmesi çelişki arz etmektedir.

¹²⁶ HAFIZOĞULLARI/ÖZEN, s. 319; SOYER GÜLEÇ, s. 64-65; SOYASLAN, s. 460-461; APAYDIN, **Hukuki Hata**, s. 35; TOROSLU, s. 245; DONAY, s. 49; GÜNGÖR, s. 158; AKDAĞ, s. 229; GERÇEKER, s. 138; PARLAR/HATİPOĞLU, s. 264; KARAKURT, s. 137: Bu görüşte olan yazar, uygulamada tehlikeli sonuçlara yer açılmaması için TCK m. 4’ün “30. maddedeki düzenlemeler saklı kalmak koşuluyla ceza kanunlarını bilmemek mazeret sayılmaz” şeklinde değiştirilmesinin daha isabetli olacağını belirtmektedir; Haksızlık yanılığısı kurumu bakımından yapılan bu tartışmalar, diğer ülke kanunlarında da “kanunları bilmemek mazeret sayılmaz” kuralının yumuşamasına sebebiyet vermiştir. Bkz., TOROSLU, s. 245; Öğretilerde *Dönmezer/Erman* iki görüşe de katılmayarak, 4. maddede yer alan “ceza kanunlarını bilmemek mazeret sayılmaz” kuralı ile haksızlık yanılığısı hükmünün birlikte değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Nitekim yazarlara göre 4. madde ceza kanunlarının mazeret sayılmayacağına ilişkin bir kural sevk etmekle birlikte, bu kurala herhangi bir hukuksal sonuç bağlamamıştır. Söz konusu belirlemelere 30. maddede yer verilmiştir. Bununla birlikte, 4. madde ile 30. maddenin kullandığı temel kavramların da birbirleri ile örtüşmemesi karşılıklıya sebebiyet vermektedir. Bkz., DÖNMEZER/ERMAN, **Cilt I**, s. 257-258.

¹²⁷ SÖZÜER, **Reform**, s. 3046.

düzenlemenin “*ceza kanunlarını bilmemek mazeret sayılmaz*” kuralının istisnasını oluşturduğunu belirten görüşler olmasına karşın, haksızlık yanılgısını düzenleyen TCK m. 30/4’ün 29.06.2005 tarihinde yürürlüğe girdiği göz önünde bulundurulduğunda söz konusu görüşün isabetli bir yanı kalmamaktadır. Nitekim, 01.06.2005 tarihinde yürürlüğe giren TCK m. 4, kendisinden daha sonraki bir tarihte yürürlüğe giren TCK m. 30/4 karşısında zımnen ilga olmuş durumdadır.

SONUÇ

Kusur ilkesinin benimsendiği 5237 sayılı TCK sisteminde, bir kimsenin cezalandırılabilmesi için, mutlaka haksızlık bilincine sahip olması aranmaktadır. Haksızlık bilinci bulunmayan, başka bir deyişle işlediği fiilin hukuk düzeni tarafından tasvip edilmediğini bilmeyen kişinin cezalandırılması kusur ilkesi ile bağdaşmaz. TCK m. 30/4’te bu düşünceden hareketle haksızlık yanılgısı müessesesine yer verilmiştir.

Haksızlık yanılgısı, kişinin, işlediği fiilin hukuka aykırılığı hususunda hataya düşmesi, fiilini meşru zannetmesidir. TCK m. 30/4, işlediği fiilin haksızlık oluşturduğu hususunda kaçınılmaz hataya düşen kişinin kusurluluğunun kalkacağını belirtmiş, bu durumun varlığı hâlinde faile ceza verilmeyeceğini hükme bağlamıştır. Ancak kişinin haksızlık yanılgısından yararlanabilmesi için hatasının mutlaka kaçınılmaz nitelikte olması gerekmektedir. Hatanın kaçınılmaz olup olmadığı somut olayın özellikleri ve failin kişiliğine göre mahkeme tarafından tespit edilecektir. Failin, suçun daha fazla ceza verilmesini gerektiren nitelikli hâlleri ile daha az ceza verilmesini gerektiren nitelikli hâllerinin haksızlık oluşturduğu hususunda kaçınılmaz bir hataya düşmesi durumunda da haksızlık yanılgısının gündeme gelmesi mümkündür.

Failin, işlediği fiilin hukuka aykırılığı noktasında kaçınılabilir bir hataya düştüğü hâllerde de kusurluluk azalmakla birlikte, TCK’da bu duruma ayrı bir sonuç bağlanmamıştır. Ancak kanun gerekçesinde de belirtildiği üzere bu durum, TCK m. 61’e göre cezanın belirlenmesi sırasında alt sınıra yaklaşılmasında göz önünde bulundurulabilecek

bir sebep teşkil etmektedir. Öğretide, Alman Ceza Kanunu'nda olduğu gibi, TCK'da da hatanın kaçınılabilir olduğu durumları ayrıca düzenleyen bir hükme yer verilmesinin gerektiği haklı olarak belirtilmekle birlikte, muhtemeldir ki kanun koyucu müessesenin kötüye kullanılma ihtimalini göz önünde bulundurarak bu yönde bir düzenleme ihdas etmemiştir. Haksızlık yanılığı müessesesinin tatbikinde bir uygulama birliğinin sağlanması hâlinde bu konuda bir kanun değişikliği yapılması daha isabetli olacaktır.

TCK m. 30/4'te haksızlık yanılığı müessesesinin düzenlenmesi ile beraber, TCK m.4'te yer verilen "*ceza kanunlarını bilmemek mazeret sayılmaz*" kuralı anlamını yitirmiştir. Nitekim kusur ilkesinin benimsendiği ve haksızlık yanılığı müessesesinin kabul edildiği bir ceza hukuku sisteminde, objektif sorumluluk anlayışının hâkim olduğu Kilise Hukukundan kalan bu kuralın uygulanması mümkün değildir. Haksızlık yanılığını düzenleyen TCK m. 30/4'ün TCK m. 4'ten sonra yürürlüğe girmiş olması karşısında, aynı sonuca pozitif hukuk açısından da ulaşmak mümkündür. Nitekim TCK m. 30/4, m. 4'e göre sonraki kanun niteliğindedir ve öncelikli olarak uygulanma kabiliyetini haizdir. Dolayısıyla, "*ceza kanunlarını bilmemek mazeret sayılmaz*" kuralına yer verilen TCK m. 4'ün zımnen ilga olduğunu söylemek mümkündür.

Tüm bunların sonucunda, TCK m.30/4'te düzenlenen haksızlık yanılığı müessesesinin başka bir kuralın istisnası şeklinde değil, kusur ilkesine uygun olarak genel bir kural şeklinde düzenlendiğini söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- AKBULUT, Berrin, **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 6. bs., Ankara, Adalet, 2019.
- AKBULUT, Berrin, "Cinsel Dokunulmazlığa Karşı Suçlarda Rızanın Niteliği", **Ceza Hukuku Dergisi**, C. 14, S. 40, 2019, s. 265-288.
- AKDAĞ, Hale, **Ceza Hukukunda Kusurluluğu Kaldıran ve Azaltan Nedenler**, 1. bs., Ankara, Adalet, 2020.

- ALPDÜNDAR, Remzi, **Hukuk Sözlüğü**, 1. bs., İstanbul, Arpaz, 1977.
- APAYDIN, Cengiz, “Ceza Hukukunda Hukuki Hata”, **Terazi Hukuk Dergisi**, C. 12, S. 133, 2017, s. 34-47.
- APAYDIN, Cengiz, **Ceza Hukukunda Kusurluluk**, 1. bs., Ankara, Seçkin, 2018.
- ARTUK, M. Emin/ÇINAR, Ali Rıza, “Yeni Bir Ceza Kanunu Arayışları ve Adalet Alt Komisyonu Tasarısı Üzerine Düşünceler”, **Türk Ceza Kanunu Reformu-İkinci Kitap**, Türkiye Barolar Birliği, Ankara, Şen, 2004, s. 37-84.
- ARTUK, M. Emin/GÖKCEN, Ahmet/ALŞAHİN, M. Emin/ÇAKIR, Kerim, **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 14. bs., Ankara, Adalet, 2020.
- AVCI, Mustafa, **Osmanlı Ceza Hukuku I- Genel Hükümler**, 3. bs., Ankara, Adalet, 2018.
- AYDIN, Hakkı, “İslam ve Türk Ceza Hukukunda Hukuki Bilmeme (Cehalet)”, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 1, 1996, s. 29-64.
- BABA, Yasemin, “Haksızlık İçeriğindeki Azlığın Cezalandırma Üzerindeki Etkisi”, **İstanbul Üniversitesi SBE Doktora Tezi**, 2017.
- BAYINDIR, Sinan, **Türk Ceza Hukukunda Akıl Hastalığı**, 1. bs., İstanbul, Oniki Levha, 2018.
- BİRTEK, Fatih, **Ceza Hukuku Genel Hükümler Temel Bilgiler**, 6. bs., Ankara, Adalet, 2018.
- ÇETİNKAYA, M. Buhari, “Fransız Ceza Hukukunda Haksızlık Hatası”, **Kadir Has Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 9, S. 1, 2021, s. 13-31.
- ÇETİNTÜRK, Ekrem/TÖNGÜR, Ali Rıza, **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 1. bs., Ankara, Adalet, 2020.
- ÇINAR, İsmail, “Altılama Hatası’nın (Der Subsumtionsirrtum) Kavramsal ve Hukuki Anlamı”, **Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi**, C. 6, S. 2, 2021, s. 79-128.
- DEMİRBAŞ, Timur, **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 16. bs., Ankara, Seçkin, 2021.
- DÜLGER, Murat V./ÖZKAN, Onur/BAKDUR, Merve, “Ceza Hukukunda Hata ve Hataya Bağlanan Sonuçlar,” **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, C. 12, S. 45, 2021, s. 227-264.
- DEĞİRMENCİ, Olgun, “Ceza Hukukunda Yanılma Kavramı ve Hukuka Uygunluk Nedenlerinde Yanılma”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S. 110, 2014, s. 129-188.

- DEMİREL, Hakkı, “Ceza Hukukunda Bilmeme ve Hata”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 12, S. 3-4, 1955, s. 94-110.
- DONAY, Süheyl, **Türk Ceza Kanunu Şerhi**, 1. bs., Beta, İstanbul, 2007.
- DÖNMEZER, Sulhi/ERMAN, Sahir, **Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku Cilt I**, 14. bs., İstanbul, Der, 2016.
- DÖNMEZER, Sulhi/ERMAN, Sahir, **Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku Cilt II**, 14. bs., İstanbul, Der, 2019.
- ERBAŞ, Rahime, “Haksızlık Hatasının Kaçınılabılır Olduğunu Gösteren Ölçütlerin Kanunda Öngörülmesi: Avusturya Ceza Kanunu Örneği”, **Ceza Hukuku Dergisi**, C. 14, S. 40, 2019, s. 379-401.
- EREM, Faruk, **Ümanist Doktrin Açısından Türk Ceza Hukuku Cilt: I Genel Hükümler**, 8. bs., Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1968.
- EREM, Faruk/DANIŞMAN, Ahmet/ARTUK, M. Emin, **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 14. bs., Ankara, Seçkin, 1997.
- ERGÜNE, Elif/DEMİREL, Muhammed, “Müteaddit Defa Cinsel Saldırı Suçunun Mağduru Olan Kadının ‘Muhtemel Cinsel Saldırıya’ Binaen Faili Öldürmesine İlişkin ‘Birbiriyle Çelişen’ İki Yargıtay Kararının Değerlendirilmesi”, **Prof. Dr. Türkan Rado’nun Anısına Armağan**, İstanbul, Oniki Levha, 2020, s. 723-737.
- ERMAN, Ragıp Barış, “Yanılmanın Ceza Sorumluluğuna Etkisi”, **İstanbul Üniversitesi SBE Doktora Tezi**, 2006.
- ERMAN, Sahir, “Ceza Hukukunda Hukuki Bilmeme ve Yanılma”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. 12, S. 2-3, 1946, s. 509-536.
- ERSOY, Uğur, “Türk ve Alman Ceza Hukuku Sistemlerinde Kusur Prensibinin Kapsamı ve Objektif Cezalandırılabilirlik Şartlarının Kusur Prensibi İle Bağdaştırılabilirliği”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S. 109, 2013, s. 203-250.
- ERSOY, Yüksel, “Ceza Hukukunda Bilmeme ve Hatanın Hukuki-Psikolojik Anlamı”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. 22, S. 4, 1967, s. 249-250.
- ERSOY, Yüksel, **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 1. bs., Ankara, İmaj, 2002.
- GERÇEKER, Hasan, **Yorumlu-Uygulamalı Türk Ceza Kanunu- Cilt I**, 5. bs., Ankara, Seçkin, 2020.
- GÖKTÜRK, Neslihan, **Haksızlık Yanılgısının Ceza Sorumluluğuna Etkisi**, 1. bs., Ankara, Seçkin, 2016.

- GÖKTÜRK, Neslihan, “Suçun Yasal Tanımında Yer Alan ‘Hukuka Aykırılık’ İfadesinin İcra Ettiği Fonksiyon”, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 7, S. 1, 2016, s. 407-450.
- GÜNDÜZ, Nurcan, “Türk Ceza Hukukunda Hukuki Hata”, **Prof. Dr. Nevzat Toroslu’ya Armağan**, C. 1, Ankara, Ankara Üniversitesi, 2015, s. 489-543.
- GÜNGÖR, Devrim, “Ceza Hukukunda Kural Üzerinde Hata”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S. 68, 2007, s. 135-160.
- HAFIZOĞULLARI, Zeki/ÖZEN, Muharrem, **Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 5. bs., Ankara, US-A, 2012.
- HAKERİ, Hakan, **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 22. bs., Ankara, Adalet, 2019.
- HEINRICH, Bernd, **Ceza Hukuku Genel Kısım-II**, ed. Yener Ünver, Ankara, Adalet, 2015.
- İÇEL, Kayıhan, **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 6. bs., İstanbul, Beta, 2014.
- İÇEL, Kayıhan, “Ceza Hukukunda Temel Kusurluluk Şekli Kast”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 6, S. 12, 2007, s. 61-70.
- JESCHECK, Hans-Heinrich/SİEBER, Ulrich, **Alman Ceza Hukukuna Giriş**, çev. Feridun Yenisey, İstanbul, Beta, 2007.
- KARAKURT, Ahu, “Türk Ceza Kanunu’nda Hata”, **Ceza Hukuku Dergisi**, S. 10, 2009, s. 109-154.
- KEYMAN, Selahattin, “Tipiklik ve Ceza Hukuku”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 37, S. 1, 1980, s. 59-105.
- KOCA, Mahmut/ÜZÜLMEZ, İlhan, **Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 14. bs., Ankara, Seçkin, 2021.
- KOPARAN, M. Reşat, “TCK Genel Hükümler Ceza Sorumluluğunu Kaldıran ve Azaltan Sebepler”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S. 64, 2006, s. 337-367.
- MAHMUTOĞLU, F. Selami, “TBMM Adalet Komisyonunda Kabul Edilen Türk Ceza Kanunu Tasarısı Hakkında Görüş”, **Türk Ceza Kanunu Reformu-İkinci Kitap**, Türkiye Barolar Birliği, Ankara, Şen, 2004, s. 357-378.
- MAHMUTOĞLU, Fatih S./ÜNVER, Yener, “Kanunu Bilmemek Mazeret Sayılmaz Kuralı Üzerine”, **İstanbul Barosu Dergisi**, C. 72, S. 4-5-6, 1998, s. 371-395.

- MERAKLI, Serkan, **Ceza Hukukunda Kusur**, 2. bs., Ankara, Seçkin, 2020.
- MERAN, Necati, "Türk Ceza Kanununda Yasak Hatası", **Terazi Hukuk Dergisi**, S. 32, 2009, s. 65-71.
- NUHOĞLU, Ayşe, "Sünnet ve Ceza Hukuku", **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi-Hukuk Araştırmaları Dergisi**, Prof. Dr. Nur Centel'e Armağan, C. 19, S. 2, 2013, s. 211-219.
- ÖNDER, Ayhan, **Ceza Hukuku Genel Hükümler Cilt: II-III**, 2. bs., İstanbul, Beta, 1992.
- ÖZBEK, V. Özer/DOĞAN, Koray/BACAKSIZ, Pınar, **Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 10. bs., Ankara, Seçkin, 2019.
- ÖZEN, Mustafa, **Ceza Hukuku Genel Hükümler Dersleri**, 4. bs., Ankara, Adalet, 2019.
- ÖZGENÇ, İzzet, **Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 16. bs., Ankara, Seçkin, 2020.
- ÖZTÜRK, Bahri/ERDEM, M. Ruhan, **Uygulamalı Ceza Hukuku ve Güvenlik Tedbirleri Hukuku**, 15. bs., Ankara Seçkin, 2016.
- PARLAR, Ali/HATİPOĞLU, Muzaffer, **5237 Sayılı TCK'da Ceza Sorumluluğunu Kaldıran veya Azaltan Nedenler**, 2. bs., Ankara, Seçkin, 2010.
- SARIGÜL, Ali Tanju, "Ceza Hukukunda Hata Kavramı ve Suçun Maddi Unsurlarında Hatanın Ceza Sorumluluğuna Etkisi", **Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 14, S. 2, 2019, s. 663-692.
- SARIGÜL, Ali Tanju, "Hukuka Uygunluk Nedenlerinde Hata (TCK m.30/3)", **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 24, S. 3, 2020, s. 325-360.
- SOKULLU-AKINCI, Füsün, "Ceza Hukukunda Kusurluluk", **Ceza Hukuku Günleri**, 70. Yılında Türk Ceza Kanunu Genel Hükümler, Beta, İstanbul, 1998.
- SOYASLAN, Doğan, **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 6. bs., Ankara, Yetkin, 2014.
- SOYER GÜLEÇ, Sesim, "Türk Ceza Kanununda Haksızlık Yanılgısı (M. 30/4)", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 10, S. 1, 2008, s. 59-61.
- SÖZÜER, Adem, "Hukuki Hata", **Yargıtay Dergisi**, C. 21, S. 4, 1995, s. 466-490.

- SÖZÜER, Adem, “Türk Ceza Hukuku Reformu Dünü Bugünü ve Yarını”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Prof. Dr. **Durmuş Tezcan’a Armağan**, C. 21, 2019, s. 3031-3050.
- SZABO, I, “Kimsenin Kanunu Bilmediği Kabul Olunamaz Kuralının Günümüzdeki Yeri”, **İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi**, çev. Köksal Bayraktar, C. 3, S. 4, 1969, s. 269-284.
- ŞAHİN, Cumhur/GÖKTÜRK, Neslihan, **Ceza Muhakemesi Hukuku II**, 8. bs., Ankara, Seçkin, 2019.
- ŞEN, Ersan/AKPINAR, Selvacan, “Ceza Hukukunda Hata”, **Terazi Hukuk Dergisi**, C. 16, S. 180, 2021, s. 1560-1569.
- ŞENOL, Cem, “5237 Sayılı Türk Ceza Kanununa Göre Suçun Maddi ve Manevi Unsurlarında Hata (TCK m. 30/1-2)”, **Ceza Hukuku Dergisi**, C. 13, S. 38, s. 117-145.
- TAN, Mehmet, **Türk Ceza Kanunu Genel Hükümler**, 1. bs., Ankara, Seçkin, 2011.
- TANER, Tahir, **Ceza Hukuku Umumi Kısım**, 3. bs., İstanbul, İsmail Akgün Matbaası, 1953.
- TEZCAN, Durmuş/ERDEM, M. Ruhan, “Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nin TCK Tasarısı Hakkındaki Raporu”, **Türk Ceza Kanunu Reformu-İkinci Kitap**, Türkiye Barolar Birliği, Ankara, Şen, 2004, s. 327-355.
- TOROSLU, Nevzat, **Ceza Hukuku Genel Kısım**, 19. bs., Ankara, Savaş, 2013.
- TOROSLU, Nevzat/FEYZİOĞLU, Metin, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 18. bs., Savaş, Ankara, 2018.
- TURABİ, Selami, “Kusurluluk ve Kusurluluğu Etkileyen Haller”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S. 101, 2012, s. 267-292.
- TÜRKOĞLU, H. Gökçe, **Roma Hukukunda Suç ve Ceza**, 2. bs., Ankara, Seçkin, 2017.
- ÜNVER, Yener, “Yeni Türk Ceza Kanunu’nda Kusurluluk”, **Ceza Hukuku Dergisi**, S. 1, 2006, s. 37-73.
- YAŞAR, Osman/GÖKCAN, H. Tahsin/ARTUÇ, Mustafa, **Yorumlu-Uygulamalı Türk Ceza Kanunu-1. Cilt**, 2. bs., Ankara, Adalet, 2014.
- YAVUZ, Hakan A., “Türk Ceza Hukukunda Haksızlık Hatası (TCK m. 30/4) (Teoride ve Güncel Yargıtay Uygulamasında)”, **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, C. 12, S. 46, 2021, s. 201-254.

- YENİSEY, Feridun/NUHOĞLU, Ayşe, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 6. bs., Ankara, Seçkin, 2018.
- YERDELEN, Erdal, "Ceza Hukukunda Yorum Hatası (Der Subsumtionsirrtum)", **Ceza Hukuku Dergisi**, S. 25, 2014, s. 69-101.
- YILMAZ, Ejder, **Hukuk Sözlüğü**, 10. bs., Ankara, Yetkin, 2011.
- ZAFER, Hamide, **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 7. bs., İstanbul, Beta, 2019.